

**Univerzita Palackého v Olomouci
Cyrilometodějská teologická fakulta**

Katedra křesťanské sociální práce

Charitativní a sociální práce

Michaela Smolková

*Problémy rodín s členom po návrate z výkonu trestu odňatia
slobody*

Bakalárska práca

Vedúci práce: Mgr. Hana Šlechtová, Ph.D.

2018

Prehlasujem, že som prácu vypracovala samostatne a že som všetky použité informačné zdroje uviedla v zozname literatúry.

V Olomouci dňa:

.....
Michaela Smolková

Pod'akovanie:

Rada by som pod'akovala vedúcej práce, Mgr. Hane Šlechtovej, Ph.D. za odborný dohľad a cenné rady, ktoré mi poskytla počas písania bakalárskej práce. Tiež chcem pod'akovať pracovníkom probačnej a mediačnej služby v Prostějove a Olomouci za ich ochotu a pomoc pri sprostredkovaní kontaktov na klientov, s ktorými som robila rozhovory na výskum. A v neposlednej rade samotným respondentom za ich čas a informácie, ktoré mi počas rozhovorov poskytli.

Obsah

Úvod.....	3
1 Rodina	5
1.1 Role rodičov v rodine	6
1.2 Typy rodín	7
1.3 Funkcie rodiny	8
2 Protiprávne chovanie.....	11
2.1 Príčiny protiprávneho chovania.....	12
2.2 Trestný čin	13
2.3 Systém trestných sankcií	14
2.3.1 Trest.....	15
2.3.2 Ochranné opatrenia	16
3 Trest odňatia slobody	17
3.1 Druhy trestov odňatia slobody.....	17
3.2 Výkon trestu odňatia slobody	18
3.3 Podmienené prepustenie z výkonu trestu odňatia slobody	19
3.4 Dopady výkonu trestu odňatia slobody na odsúdeného	19
3.5 Sociálna práca vo väzení	21
4 Probačná a mediačná služba.....	24
4.1 Probácia	25
4.2 Mediácia	26
Výskumná časť.....	28
5 Výskumná otázka a cieľ	28
6 Kvalitatívny výskum	29
6.1 Výskumný súbor.....	31
6.2 Metóda zberu dát	31
6.3 Popis priebehu výskumu.....	32

7	Prezentácia a interpretácia výsledkov	34
	Záver.....	43
	Zdroje	45
	Internetové zdroje.....	46
	Zákony.....	46

Úvod

Táto bakalárska práca sa bude venovať problematike rodín s členom po výkone trestu odňatia slobody. Túto tému som si vybrala na základe skúseností z odbornej praxe, ktorú som absolvovala počas druhého ročníku štúdia v Probačnej a mediačnej službe v Prostějove. Tu som mala možnosť sa bližšie zoznámiť so sociálnou prácou s cieľovou skupinou osôb po výkone trestu odňatia slobody. Zúčastnila som sa konzultácií s klientmi tejto služby, mala som možnosť nahliadnuť do ich spisov a tiež konzultovať ich životy s pracovníkmi. Túto službu nazýva Kroftová a Ouředníčková (in Matoušek, Koláčková, Kodymová 2010: 283) špecializovanou sociálnou službou.

Všeobecne platná definícia sociálnej práce podľa Klimentovej (2013: 9) nie je ustálená, ale odborníci sa zhodujú že sa jedná o vedecky fundovanú odbornú disciplínu so špeciálnymi metódami, ktorými zaisťuje výkon starostlivosti o človeka na profesionálnom základe. Okrem iných cieľových skupín pracuje tiež s rodinou, väzňami a bývalými väzňami. Ja som sa v tejto práci snažila tieto dve/tri cieľové skupiny spojiť a písať o problémoch rodín s členom po výkone trestu odňatia slobody. V odbornej literatúre som však takéto spojenie nenašla a preto som čerpala z kníh, ktoré pojednávajú o týchto problematikách osobitne. K téme rodiny sa vyjadrujú mnohí autori a odborníci, ako napríklad Možný (2008), Tománek (2012) alebo Matoušek (2003, 2011) a iný odkiaľ som čerpala pri písaní kapitoly o rodine. O cieľovej skupine väzňov som čerpala z článkov časopisu Sociální práce/Sociálna práca (2012, číslo 2), v ktorom bolo publikovaných hneď niekoľko článkov od rôznych odborníkov.

Práca sa teda skladá z kapitol, pričom prvá sa zaoberá definíciami rodiny, vymedzením jej rolí a rolí jej členov, ďalej typológiou a funkciami rodiny. Druhá kapitola pojednáva o protiprávnom chovaní, jeho príčinám, je v nej definovaný trestný čin a systém trestných sankcií. Trestu odňatia slobody, jeho druhom, výkonu, podmienenému prepusteniu z väzenia, dopadom výkonu trestu na odsúdeného a sociálnej práci vo väzeniach je venovaná tretia kapitola. Štvrtá kapitola sa venuje probačnej a mediačnej službe. Po nej nasleduje výskumná časť práce, v ktorej je teoreticky vymedzený kvalitatívny výskum, je v nej opísaný výskumný súbor, metóda zberu dát, popis priebehu výskumu a sú v nej prezentované a interpretované dáta výskumu. Jeho zhrnutie sa nachádza v závere práce.

Ako som už spomenula, témou tejto práce je „Problémy rodín s členom po návrate z výkonu trestu odňatia slobody“, ktorej cieľom je zistiť a opísať problémy rodín kde jeden člen prešiel výkonom trestu odňatia slobody. Tento cieľ a zároveň zodpovedanie výskumnej otázky, ktorá znie: „Majú, a ak áno tak aké, problémy rodiny s členom po výkone trestu odňatia

slobody?“, sa pokúsim naplniť a zodpovedať pomocou kvalitatívneho výskumu, konkrétne metódou pološtruktúrovaného rozhovoru. Výskum sa realizoval od Októbra 2017 – Januára 2018 a na zodpovedanie výskumnej otázky mám k dispozícii celkovo 5 rozhovorov s ľuďmi po výkone trestu odňatia slobody. Kontakty na nich mi sprostredkovali pracovníci Probačnej a mediačnej služby v Prostějove a Olomouci.

1 Rodina

Myslím si, že každý z nás sa stretol v živote s pojmom rodina. Je to široký pojem, ktorého charakteristika nie je jednoduchá a tak jednoznačná, ako sa môže na prvý pohľad zdať. Každý si totižto môže predstavovať pod pojmom rodina niečo iné. V nasledujúcej kapitole sa budem venovať definíciám rodiny podľa niektorých autorov odbornej literatúry, vymedzím role rodiny a jej členov, typy rodín podľa rôznych kritérií a v závere kapitoly jej funkcie v spoločnosti.

Pod pojmom rodina Tománek (2012: 11) rozumie predovšetkým „sociálnu skupinu, ktorá je zložená z dvoch alebo viacerých osôb žijúcich spolu v jednej domácnosti, ktoré sú spojené manželskými, pokrvnými alebo adoptívnymi zväzkami.“ Rodina je často považovaná za kolísku ľudstva a výchovy, jej znakom je intímne spolužitie v jednej domácnosti, spolupráca, pomoc a kooperácia jej členov.

Jozef Katurňa, autor podkapitoly Rodina – prvotné miesto humanizácie spoločnosti, knihy Sociální patologie rodiny (in Hardy, Mühlpachr, Dudášová 2011) okrem iného popisuje rodinu ako nástroj poznania života a jeho základných hodnôt, nástroj prežitia, „rodina je prvou školou, kde sa formuje človek, ako člen spoločnosti“ a nadobúda v nej vlastnosti nevyhnutné pre chod nielen rodiny, ale aj spoločnosti. Tiež je to priestor, kde človek zažíva lásku a dochádza tu k tzv. sociálnemu dedeniu. (Hardy, Mühlpachr, Dudášová 2011: 17-28)

Jandourek (2009: 115) opisuje rodinu ako „formu dlhodobého solidárneho súžitia osôb spojených príbuzenstvom a zahrňujúcim prinajmenšom rodičov a deti“. Je to najdôležitejšia sociálna skupina, v ktorej človek žije. Dochádza tu k uspokojovaniu fyzických, psychických a sociálnych potrieb, je zdrojom skúseností, vzorcov chovania a systému hodnôt, rodina formuje jedinca v priebehu jeho vývoja. (Fischer, Škoda 2009: 140)

Ivan Možný v prvej kapitole knihy Rodina a spoločnosť (2008: 13-28) predstavuje sociologické chápanie rodiny. Priznáva, že rodina sa menila súčasne ako sa menila spoločnosť. Kedysi bola rodina považovaná za najstabilnejší útvar civilizácie, ale radikálnou kritikou rodiny sa preukázalo, že táto inštitúcia sa mení a to v tých najzákladnejších charakteristikách. (Možný 2008: 21) „Jednotná sociologická teória rodiny dnes neexistuje, rovnako ako neexistuje jednotná rodina.“ (Možný 2008: 25) A teda sociológovia opustili od sledovania sociologickej teórie rodiny a začínajú sledovať ľudské zásadné a reprodukčné chovanie.

Podľa teórie Minuchina (in Matoušek 2003) sa rodina člení na podsystémy, ktorým definoval pravidlá a hranice, aby bolo jasné kto a ako sa môže považovať za súčasť daného podsystému. Venoval sa hlavne podsystému manželskému, rodičovskému a súrodeneckému.

Manželský podsystém sa skladá z muža a ženy, do tohto podsystému dieťa nemá mať prístup. Kdežto na druhej strane do rodičovského podsystému dieťa prístup má aj keď sa skladá z tých istých členov, no aj to s predom určenými hranicami. V ňom je zabezpečená väčšina potrieb detí. (Matoušek 2003: 83)

1.1 Role rodičov v rodine

Každá rodina sa skladá z členov, ktorý majú v rodine rôzne úlohy, resp. spoločnosť od nich očakáva určité správanie a činnosti, ktoré budú robiť. V nasledujúcej kapitole popíšem niektoré z týchto rolí rodičov, teda matky a otca.

Tománek (2012: 20-21) hovorí o láske ako o podstate každej rodiny. Láske, ktorá je nenahraditeľná, ktorou sa rodina utvára, rozvíja sa a udržuje. Vymenováva vlastnosti, ako je trpezlivosť, dobrosrdečnosť, ohľaduplnosť, vzájomná tolerancia, dôvera a otvorenosť medzi partnermi, ktoré by mali byť súčasťou každej rodiny. Dôležitú úlohu v živote rodiny zohráva vzájomný vzťah matky a otca.

V každej spoločnosti nájdeme akési rozdelenie role muža a ženy v rodine. Niektoré druhy práce sa viac hodia pre mužov, niektoré zas pre ženy. Avšak to, čo v niektorej spoločnosti môže byť prisudzované ako úloha alebo rola ženy v rodine, v inej spoločnosti môže byť považovaná za typicky mužskú prácu, alebo naopak. „Až moderná industriálna spoločnosť tieto rozdiely skúša zblížiť, úplne zmazať ich však žiadny typ spoločenského usporiadania nemôže.“ (Matoušek 2003: 11)

Tak napríklad v dobe, kedy sa žena stará o malé deti, muž zaisťuje obživu. (Matoušek 2003: 11) Podľa Tománka (2012: 22) deti hľadajú v otcovi poradcu, ochrancu, ale aj vzor, potrebujú otca, ktorý je uznanlivý, je autoritou, ktorá pramení v láske. Za špeciálnu výchovnú úlohu otca považuje akési učenie detí manuálnej práci.

Podľa Matouška (2003: 10) vo všetkých spoločnostiach je podstatný vzťah matky a dieťaťa a to aj vďaka tomu, že ona nesie rozhodujúci diel starostlivosti o dieťa. Matka je nositeľkou života a „to vyžaduje veľa lásky, trpezlivosti, odriekania a obetavosti“ (Tománek 2012: 21). Podľa Tománka (2012: 21) je tiež hlavnou nositeľkou citovo – socializačnej výchovy dieťaťa.

Janroudek (2009: 117) predstavuje role v rodine podľa Talcota Parsonsa, ktorý ich rozdeľuje podľa osi pohlavia a generačnej príslušnosti. Otca vníma ako živiteľa, ktorý pôsobí vo vonkajšom svete a jeho prácou dáva rodine status, nazýva ho „inštrumentálnym vodcom“. Naopak matka je „expresívny vodca“, pretože sa zdôrazňuje jej emočné vyjadrovanie. Jej rola

je zakotvená vo vnútorných záležitostiach rodiny, je manželkou, matkou, manažérkou domácnosti a gazdinou.

Od ženy v roli matky sa očakáva, že zmení štýl svojho života keď sa stane matkou, prispôbi sa potrebám dieťaťa, prijíma dieťa bezpodmienečne a tým prejavuje jej materinskú lásku. Otcovia sa angažujú v oblasti hier a zábavy s dieťaťom a ich podiel starostlivosti o dieťa je v porovnaní s matkou menší. Tieto úlohy sa menia v závislosti od spoločenských, ekonomických a ideologických zmien v spoločnosti, tieto role sú viac variabilné. (Tománek 2012: 60-62)

Tieto rodičovské role nie sú vo všetkých rodinách napĺňované úplne a v tomto prípade hovoríme o poruchách rodičovskej roli. Tieto poruchy môžu byť spôsobené rôznymi faktormi, no vo všeobecnosti sa dá povedať, že rodičia sa z rôznych dôvodov nemôžu, nie sú schopní alebo sa nechcú starať o svoje deti. (Fischer, Škoda 2009: 141-142)

1.2 Typy rodín

Pre lepšiu orientáciu sa v zložitých sociálnych skutočnostiach prikladám kapitolu s typológiou rodín v spoločnosti. Ako upozorňuje Thelenová (2013: 18), pri utváraní typológie javov hovoríme o abstraktných pojmoch, ktoré boli vytvorené na zovšeobecnenie skutočnosti, avšak v realite nenájdeme totožného predstaviteľa daného typu. Na to netreba zabúdať ani pri formulácii tejto typológie.

Pri typológii založenej na charakteristike vzťahov, ich tesnosti a sile, hovoríme o:

- nukleárnej rodine: za jadro rodiny sa považujú rodičia a deti, táto rodina má najvýraznejší vplyv na jedinca;
- širšej rodine: zahrňuje aj prarodičov, súrodencov a ďalších príbuzných;
- orientačnej rodine: človek sa rodí a vyrastá v orientačnej rodine, kde je objektom výchovy a poväčšine s ňou ostáva v kontakte po celý zvyšok života;
- reprodukčnej rodine: rodina, ktorú si neskôr sami zakladáme a preberáme v nej rodičovskú rolu. (Havlík, Koťa 2011: 67)

K rozšíreniu typov rodiny tvorenej rodičmi a deťmi, prípadne ich prarodičmi prikladám tvrdenie Matouška (2003: 10), ktorý hovorí, že tento typ rodiny vykazuje „neobyčajnú stabilitu vo všetkých epochách vývoja ľudstva a vo všetkých známych súčasných spoločnostiach.“

Podľa úplnosti členov v rodine ju môžeme deliť na:

- úplnú: rodina zložená z oboch rodičov a ich dieťaťa, poprípade detí;
- neúplnú: je to rodina, zložená z jedného rodiča (najčastejšie matka) a dieťaťa, kedy tento rodič plní funkcie oboch rodičov.

Podľa miery napĺňania funkcií rodín, teda podľa jej funkčnosti rozdeľujeme rodinu na:

- funkčnú: je v nej zaistený dobrý vývoj dieťaťa a jeho prospech;
- problémovú: sú to rodiny, v ktorých sa vyskytujú závažnejšie poruchy niektorých alebo všetkých funkcií, ale rodina je schopná ich riešiť sama alebo za jednorazovej či krátkodobej pomoci z vonku a čo je dôležité, neohrozuje to rodinné systémy a vývoj dieťaťa;
- dysfunkčnú: tak isto ako pri problémových rodinách, ide o poruchy niektorých alebo všetkých funkcií v rodine, no rozdiel je v tom, že ich rodina nie je schopná zvládať sama, je potrebná pomoc z vonku a kvôli tomu je rodina ako celok v ohrození a je poškodzovaná, tiež to má vážny vplyv na vývoj a prospech dieťaťa;
- afunkčnú: ide o rodinu, ktorej poruchy dieťaťa vážne škodia alebo je v ohrození života a za jediné riešenie, ktoré môže prospieť dieťaťu sa považuje jeho odobranie z takejto rodiny a umiestniť ho do náhradnej rodiny alebo inde. (Fischer, Škoda 2009: 143)

V tejto kapitole som predstavila rôzne podoby rodiny podľa rozdielnych kritérií a v tej nasledujúcej predstavím jej funkcie.

1.3 Funkcie rodiny

Rodina sa dá charakterizovať aj na základe vysvetlenia jej funkcií. Ak budeme vychádzať z tvrdenia Jozefa Katurňa (in Hardy, Mühlpachr, Dudášová 2011: 28), že človek ako člen spoločnosti sa formuje v rodine a predstavíme si, koľko toho človek musí vedieť a zvládať, aby dokázal v spoločnosti prežiť a žiť, tak bez pochyby kladie toto tvrdenie na rodinu veľké požiadavky v tom, aké funkcie má napĺňať, aby sme o nej mohli povedať, že je funkčná. Nižšie predstavím niektoré z týchto funkcií.

Martin Marušiak v knihe *Rodina a manželství* (1963: 71) píše o premenách rodinných funkcií súčasne si zmenami spoločností a postupným zužovaním rozsahu činností jednotlivých rodín. Hovorí o zmene od patriarchálnej rodiny, ktorá podľa jeho slov „zahrnovala do svojej kompetencie takmer všetky zložky, ktoré človek potreboval pre svoj vývoj“ zatiaľ čo novodobá rodina môže uspokojovať iba niektoré z nich, a teda funkcií je menej. (Marušiak 1963: 71) K tomuto tvrdeniu o premene funkcií rodiny sa pripája aj Matoušek (2011: 37), ktorý tvrdí, že „rodina nie je nemenná inštitúcia, jej funkcie sa v novodobej histórii západných zemí výrazne premenili“.

Ako základné funkcie rodiny sa vo viacerých knihách objavujú tieto funkcie: biologická, emocionálna, ekonomická a socializačná funkcia.

- Biologická funkcia, inak nazývaná reprodukčná funkcia: Marušiak (1963: 95) na túto funkciu hľadá z dvoch perspektív, ako na uspokojovanie pohlavného pudu manželov a proces rozmnožovania obyvateľstva. „Manželstvo je predovšetkým sexuálnym spoločenstvom muža a ženy“ a teda prirodzené prostredie, kde sa ukája pohlavný pud (Marušiak 1963: 95). A na druhej strane tiež hovoríme o reprodukcii alebo rozmnožovaní obyvateľstva. Thelenová (2013: 19) toto rozdelenie nazýva funkciou do vnútra rodiny a smerom von.
- Emocionálna funkcia: So zmenou spoločnosti prichádza aj zmena v rodinnom prostredí. „Nové funkcie rodiny zanikli alebo zmenili svoj význam. To však nejde tvrdiť o emocionálnej stránke rodinného prostredia.“ (Marušiak 1963: 93) Podľa Havlíka a Kořu (2011: 70) sa v dnešnej dobe považuje emocionálna funkcia za najzásadnejšiu z funkcií a jej význam stále rastie. Marušiak (1963: 95) sa k tejto myšlienke prikláňa a tiež ju označuje za spojujúcu silu ovplyvňujúcu budúcu stabilitu rodiny. Rodina je priestor, kde sa prejavujú emócie, city sa naplno prežívajú a zdieľajú. (Thelenová 2013: 20)
- Ekonomická funkcia: Táto funkcia patrila k najvýznamnejším v dobe, kedy si rodiny samy produkovali statky potrebné pre život. (Havlík, Kořa 2011: 71) V socialistickej spoločnosti sa z dôvodu likvidácie súkromného vlastníctva táto forma ekonomickej funkcie vytráca, no ekonomická funkcia v zmysle hmotného zabezpečenia členov rodiny nezaniká. (Marušiak 1963: 72-73) „Pokiaľ sa jeden člen ocitá v materiálnej núdzi, ostatní majú za úlohu udržať rodinu funkčnú tak, aby všetci boli zabezpečení.“ (Thelenová 2013: 20)
- Socializačná funkcia, niektorí autori ju nazývajú tiež funkciou výchovnou. Rodina je prvý model spoločnosti, s ktorou sa dieťa dostáva do kontaktu, prirodzene zastáva určité hodnoty, ktorými ovplyvňuje ďalší osobný vývoj členov. Dieťa je v rodine podporované, je vystavované určitým konfliktom a tým ho učí určitým sociálnym zručnostiam, bez ktorých sa v dospelosti nezaobíde. (Matoušek 2003: 9)

Kniha od Tománka (2012: 20) sa zaoberá výchovou dieťaťa v rodine, no autor tu predstavuje tieto základné úlohy rodiny:

- vytváranie spoločenstva: rozvoj vzťahov, vzájomná komunikácia a úprimnosť;
- odovzdávanie života: zachovanie rodu a generáciu;
- rozvíjanie spoločnosti: vzdelanie detí, angažovanie sa v rôznych oblastiach spoločenského života.

Aspoň za stručné zmienenie stoja nasledujúce funkcie:

- starostlivosť o členy rodiny, hlavne v čase, kedy sa z rôznych dôvodov nemôžu zapojiť do rodinných činností (Havlík, Kot'á 2011: 73). Matoušek (2003: 10) v tomto kontextu prejavuje akúsi nádej v tom, že rodina je schopná zmobilizovať svoje rezervy, poskytovať svojmu členovi podporu a urobiť všetko pre to, aby sa vrátil do pôvodného štýlu života;
- ochranná funkcia, inak nazývaná tvorba domova, slúži viac „do vnútra rodiny“, pretože domov je súkromným miestom a útočiskom pre jeho členov v čase kríz, životných zvrátov, pri problémoch, ale tiež v každodennom živote. (Thelenová 2013: 20) „Dobrá rodina dáva každému, kto do nej patrí, pocit bezpečného zázemia.“ (Matoušek 2003:10);
- statusotvorná funkcia. Rodina tak isto zasahuje do procesu utvárania statusu či postavenia členov rodiny v spoločnosti. (Thelenová 2013: 20);
- sexuálna funkcia je často spojovaná s biologickou funkciou, no podľa slov Thelenovej (2013: 20) ju môžeme od nej oddeliť aj preto, že rodina je miestom pre legitímne sexuálne vzťahy;
- religiózna funkcia spočíva v aktívnom pôsobení rodičov na deti prostredníctvom ich náboženstva. (Tománek 2012: 15);
- vzdelávacia funkcia;
- poradenská funkcia sa prejavuje keď niektorý z členov rodiny požiada o radu iného člena. (Tománek 2012: 15);
- profesijná funkcia: rodičia pomáhajú svojmu dieťaťu s výberom jeho budúceho povolania, a to všetko v rámci jeho zručností, možností a limitov. (Tománek 2012: 15);
- regeneračná a odpočinková funkcia: ide o funkciu podľa Tománka (2012: 15) čoraz viac zanedbávanú, no v podstate ide ich o správne využívanie voľného času a tiež času detí.

Keďže som si za téma bakalárskej práce zvolila problémy rodín, za relevantné som považovala venovať jednu kapitolu práce práve vymedzeniu pojmu rodina a ako je zrejmé, dá sa na ňu pozeráť z rôznych uhlov. Na jej nezastupiteľnej funkcii sa zhodli viacerí autori a v spoločnosti ju nachádzame v rôznych podobách. V nasledujúcej kapitole sa budem venovať protiprávnemu chovaniu ľudí, následne trestu odňatia slobody a jednej zo služieb, ktorá pracuje s ľuďmi po výkone trestu odňatia slobody.

2 Protiprávne chovanie

Keďže výskum je zameraný na problémy rodín s členom po výkone trestu odňatia slobody, chcem najprv venovať kapitolu protiprávnemu chovaniu, jeho možným príčinám. Podľa Českej trestnej legislatívy vymedzím čo je trestný čin, predstavím jeho podoby a akým spôsobom sú sankciované.

V literatúre sa stretávame s pojmom deviácia alebo sociálna deviácia, pričom deviáciu chápeme ako odchýlku od normálne štruktúry či funkcie. (Hrčka in Urban, Dubský, Bajura 2012: 59) Deviácia sa môže vyskytovať u ktoréhokoľvek javu v prírode alebo v spoločnosti. Táto odchýlka môže byť pozitívna alebo negatívna a vtedy hovoríme o pozitívnej alebo negatívnej deviácii. V bežnom živote je problém v definovaní normy, no v oblasti práva máme prijaté zákony a inštitúcie, ktoré sa s deviantným chovaním vysporiadajú. Treste stíhané správanie, inak nazývané extrémne chovanie, sa podľa amerického sociológa Georga A. Lunberga nachádza na okrajoch pomyslenej priamky správania, ešte za negatívnou a pozitívnou sociálnou deviáciou. (Kolektív autorov in Urban, Dubský, Bajura 2012: 60) Tento pojem si však nemôžeme stotožniť s trestnou činnosťou, pretože tá je iba jednou z foriem sociálnej deviácie (Hrčka in Urban, Dubský, Bajura 2012:64).

„Pre sociálne nezdravé, nenormálne či obecné nežiadúce spoločenské javy, tzv. spoločensky nebezpečné, negatívne sankciované formy deviantného chovania sa používa pojem sociálna patológia.“ (Urban, Dubský, Bajura 2012: 64) Tento pojem zaviedol do sociológie Herbert Spencer, ktorý hľadal rozdiel medzi patológiou sociálnou a biologickou. Všeobecne sa dá povedať, že pri stanovení sociálne patologického javu je potrebné poznať čo je „normálne“. (Urban, Dubský, Bajura 2012: 70)

O odstránenie sociálnych problémov ako napríklad nezamestnanosť, chudoba atď. a sociálne patologických javov usiluje sociálna práca. Táto disciplína sa sociálnou patológiou zaoberá ako teoreticky, tak aj prakticky v podobe sociálnej služby. Rieši individuálne, skupinové ale aj celospoločenské sociálne problémy vrátane sociálne patologických javov. (Urban, Dubský, Bajura 2012: 70-71)

Podľa Vágnerovej (2008: 806) je z psychologického hľadiska dôležité poznať príčiny takéhoto chovania alebo vlastnosti, ktoré sú typické pre páchatel'ov trestných činov aj preto, že ich znalosť môže prispieť k efektívnemu pracovaní s páchatel'mi a to aj pri prevencii takéhoto správania.

2.1 Príčiny protiprávneho chovania

Kde sa to v človeku berie, že je schopný protiprávneho činu? Nad možnými príčinami a dôvodmi kriminálneho, teda protiprávneho chovania sa zamýšľali mnohí ľudia už v minulosti. Ako prvé uvediem niektoré z teórií, ktoré vo svojej knihe predstavuje Mária Vágnerová (2008: 806-807).

- Existujú teórie založené na predpoklade, že ľudia páchajúci trestné činy k tomu majú genetické predispozície.
- Goddard považoval za príčinu kriminálneho chovania mentálny defekt, páchatel'a označoval za „morálneho idiota“.
- Jedna z teórií pripúšťa vplyv učenia a nedostatočnú socializáciu za pôvod kriminálneho chovania.
- Neschopnosť sebaovládania, teda snaha o rýchle a jednoduché uspokojenie vlastných potrieb spáchaním trestného činu.
- Pre páchatel'ov je typické odlišné alebo iracionálne uvažovanie spojené s emočným ovplyvnením a pôsobením silných obranných mechanizmov. Páchatelia sa nedokážu poučiť z vlastným skúseností.
- Cloningerova trojdimenzionálna teória osobnosti môže slúžiť k typológii určitých vlastností ako napríklad ľahostajnosť k názoru okolia, zvýšená potreba vzrušujúcich zážitkov, nepocit'ovanie strachu a neschopnosť odhadnúť riziko.

Nad dôvodmi deviantného chovania sa zamýšľajú autori knihy „Sociální deviance“ (Urban, Dubský, Bujara 2012: 67), ktorí za nevyhnutnú podmienku pri hľadaní jeho príčin považujú zoznámenie sa s normami, sankciami za porušenie normy, hodnotovým systémom príslušnej skupiny alebo spoločnosti, pretože deviantné konanie nie je možné vysvetliť prostredníctvom osoby, ktorá sa tak chová.

- Podľa jednej z teórií sa deviantom môže stať každý človek a to práve preto, že ťažisko takéhoto skutku nespočíva v správaní konajúcej osoby, ale v jeho skutkoch. Za vznik deviantného chovania považuje klasická kriminologická škola vzájomnú interakciu medzi individuum a spoločnosťou.
- Biologické teórie za základ príčin považujú biologicko-genetickú konštitúciu a k tomu doplnené spoločenské podmienky alebo psychologické aspekty apod.
- Psychologické teórie vychádzajú z predpokladu, že osoba, ktorá je schopná deviantného či kriminálneho skutku môže pocit'ovať mentálnu nedostatočnosť alebo naopak sa

povyšuje nad svoje prostredie. Stručne sa dá povedať, že ide o nekonformné nastavenie osobnosti v psychickej rovine. (Urban, Dubský, Bujara 2012: 67)

V dnešnej dobe sa už vie, že absolútna odlišnosť povahy páchatel'a neexistuje. Pri páchaní trestných činov, rovnako ako u delikventného chovania ide o súhru viacerých vnútorných a vonkajších faktorov. Význam pri kriminálnom chovaní majú vrodené dispozície, vplyv prostredia v rodine, medzi vrstovníkmi alebo v škole a tak isto konkrétna, daná situácia. (Vágnerová 2008: 808-810)

2.2 Trestný čin

Podľa Reina (in Vágnerová 2008: 807) bolo 5-7% populácie odsúdených za spáchanie trestného činu. Vo všeobecnosti sú to častejšie muži ako ženy a to v rozmedzí adolescentného veku a mladej dospelosti. Kriminálni recidivisti mávajú nižšie vzdelanie a častejšie pochádzajú z nižších sociálnych vrstiev, miera kriminality v mestách je vyššia ako na dedinách. (Vágnerová 2008: 807-808)

Trestným činom sa podľa trestného zákona (§ 13) rozumie protiprávny čin, ktorý je v trestnom zákone definovaný ako trestný a vykazuje znaky takého trestného činu.

„Trestný čin vzniká ako súhra troch faktorov:

- motivovaný páchatel',
- vhodný objekt (dosiahnuteľný, resp. slabý a bezbranný),
- vhodné podmienky (kde nie sú v okolí ľudia, kde je malá priehľadnosť a pre páchatel'a menšie riziko)“. (Vágnerová 2008: 808)

Trestný čin môže byť úmyselný alebo trestný čin z nedbalosti:

- Úmyselný trestný čin je spáchaný páchatel'om, ktorý chcel spôsobom definovaným v zákone porušiť alebo ohroziť záujem chránený týmto zákonom alebo vedel, že svojim jednaním takéto porušenie alebo ohrozenie môže spôsobiť a bol s tým oboznámený. (trestný zákon § 15)
- Pri trestnom čine spáchanom z nedbanlivosti páchatel' buď vedel, že môže porušiť alebo ohroziť záujem chránený týmto zákonom, no spoliehal sa na to, že porušenie alebo ohrozenie nespôsobí alebo aj napriek tomu, že by to vzhľadom k okolnostiam a svojim osobným pomerom mal alebo mohol vedieť nevedel, že svojim jednaním môže spôsobiť také porušenie alebo ohrozenie. V druhom odstavci je definovaný pojem trestný čin spáchaný z hrubej nedbanlivosti a to v prípade, že prístup páchatel'a bol bezohľadný k záujmom chráneným trestným zákonom (trestný zákon § 16)

Podľa závažnosti spáchaného trestného činu ich delíme na prečiny a zločiny. V tomto rozdelení zohráva rolu forma zavinenia a dĺžka trestu odňatia slobody.

- Prečin je spáchaný trestný čin z nedbalosti alebo úmyselne, za ktorý zákon stanovuje trest odňatia slobody s hornou hranicou trestnej sadzby do 5 rokov. (trestný zákon § 14 ods. 2)
- Zločiny sú tie trestné činy, ktoré podľa zákona nie sú prečiny, za zvlášť závažné zločiny sa považujú úmyselné trestné činy, za ktoré je stanovený trest odňatia slobody s hranicou trestnej sadzby najmenej 10 rokov. (trestný zákon § 14 ods. 3) Zločiny ďalej delíme na zločiny a zvlášť závažné zločiny (úmyselné trestné činy, ktorých trest odňatia slobody sa stanoví na minimálne 10 rokov) (Jelínek 2017: 34).

Trestným konaním sa nazýva proces, kedy sa hľadá páchatel' trestného činu, zisťujú sa okolnosti tohto činu, páchatel' je postavený pred súd, ktorý rozhoduje o páchatel'ovej vine alebo nevine. V prípade, že ho uzná vinným mu taktiež uloží trest alebo ochranné opatrenie (popríklad oboje) no zároveň môže upustiť od potrestania a zaistiť výkon trestu aj ochranného opatrenia ak boli uložené. (Šámal, Růžička, Novotný, Doucha 1997: 3)

Je nutné poznamenať, že vyššie spomínané druhy trestov a nižšie uvedené trestné sankcie sa týkajú dospelých osôb, nie detí a mládeže. Súdnictvom vo veciach mládeže sa zaoberá zákon č. 218/2003 Sb., o zodpovednosti mládeže za protiprávny čin a o súdnictví ve věcech mládeže. Výskum tejto bakalárskej práce som zamerala na dospelých jedincov a preto sa v teoretickej časti venujem súdnictvu podľa zákona č. 40/2009 Sb., teda trestného zákona.

2.3 Systém trestných sankcií

Pod pojmom systém trestov, respektíve trestných sankcií rozumieme „ucelený súbor trestov zakotvený v trestnom zákone, ktoré možno uložiť páchatel'om po zistení ich viny za trestné činy, ktoré spáchali“. (Fábry 2006: 50) Tento systém je odrazom trestnej politiky štátu a ich cieľom je ochrana spoločnosti. (Fábry 2006: 50, 52) Ochrana pred páchatel'mi a tiež je snahou trestov zabrániť opakovaniu trestnej činnosti páchatel'a a tým odradiť ostatných od podobného jednanja. (Jelínek 2017: 74)

České trestné právo je založené na dualizme trestných sankcií a tieto sankcie nazývame podľa trestného zákona tresty a ochranné opatrenia. Trestné sankcie sú ukladané s ohľadom na závažnosť spáchaného trestného činu a pomerom páchatel'a, nemôžu byť kruté a nesmú ponížovať ľudskú dôstojnosť. Môžu sa ukladať iba na základe trestného zákona. V prípade, že postačí uložiť sankciu páchatel'a menej postihujúcu, zvolí sa tá a pri celom procese ukladania sankcie sa prihliada k právam chráneným záujmom poškodených. (trestný zákon § 36- § 38)

2.3.1 Trest

Tresty za trestné činy sa využívali skôr ako ochranné opatrenia. „trestom sa rozumie prostriedok štátneho donútenia, ktorý môže byť uložený výhradne súdom a to výlučne páchatel'ovi trestného činu“ a je ním spôsobená páchatel'ovi ujma. (Jelínek 2017: 74) Podľa § 52 odstavca 1 sú tresty nasledovné:

- trest odňatia slobody,
- domáce väzenie,
- obecné prospešné práce,
- prepadnutie majetku,
- peňažitý trest,
- prepadnutie vecí,
- zákaz činnosti,
- zákaz pobytu,
- zákaz vstupu na športové, kultúrne a iné spoločenské akcie,
- strata čestných titulov alebo vyznamenaní,
- strata vojenskej hodnosti,
- vyhostenie.

Z druhého odstavcu toho istého paragrafu je zrejmé, že súd môže uložiť nepodmienený trest odňatia slobody alebo podmienený trest odňatia slobody, ktorý ďalej rozvíja § 83 trestného zákona alebo k tomu môže nariadiť dohľad pracovníka podľa § 86 trestného zákona. Tento dohľad vykonáva probačný úradník a páchatel'ovi ukladá v skúšobnej dobe spolupracovať s pracovníkom a dokladať mu vedenie poriadneho života. (Štern, Ouředníčková, Doubravová 2010: 68)

V odbornej literatúre sa stretávame s pojmom alternatívne tresty, čo sú všetky alternatívy trestu odňatia slobody. Sú to napríklad obecné prospešné práce, domáce väzenie, zákaz vstupu na športové alebo kultúrne akcie atď.

Súd taktiež môže na návrh pracovníka okrem alternatívneho trestu uložiť ďalšie primerané obmedzenia a povinnosti, ich presné znenie je uvedené v § 48 odstavcu 4 trestného zákona. Je to napríklad povinnosť páchatel'a sa podrobiť výcviku pre získanie vhodnej pracovnej kvalifikácie, liečenia závislosti či programom psychologického poradenstva. Obmedzenia môžu spočívať v zdržaní sa návštev nevhodného prostredia, športových, kultúrnych a iných spoločenských akcií či styku s určitými osobami. Páchatel'ovi môže byť uložené zdržanie sa hazardných hier a stávk, požívanie alkoholických nápojov alebo iných

návykových látok. Súd môže uložiť povinnosť ospravedlniť sa poškodenému a poskytnúť mu dostatočné zadost'učinenie. V § 48 odstavci 5 (trestný zákon) je zmienka o tom, že súd môže uložiť páchateľovi blízkeho veku mladistvých výchovná opatrenia uvedené v zákone o súdnictve vo veciach mládeže.

2.3.2 Ochranné opatrenia

Ochranné opatrenia sú historicky mladším právnym následkom spáchaného trestného činu alebo činu inak trestného. Tieto opatrenia môžu byť uložené tiež osobám, ktoré nie sú trestne zodpovedné (napríklad z dôvodu nepríčetnosti alebo veku) a sú to opatrenia s preventívnym charakterom. Ide o akúsi ujmu a obmedzenie osobnej slobody toho, komu je opatrenie uložené. (Jelínek 2017: 74, 156) Podľa § 98 odstavci 1 trestného zákona sú ochranné opatrenia nasledovné:

- ochranné liečenie,
- zabezpečovacia detencia,
- zabavenie vecí,
- zabavenie časti majetku,
- ochranná výchova.

Tieto opatrenia je možné uložiť aj osobe, ktorej nebola priznaná vina za trestný čin. Pri ukladaní ochranného opatrenia sa nesleduje primeranosť závažnosti činu k sankcii, ktorá bude uložená avšak nie je možné ho uložiť neprimerane k spáchanému činu alebo nebezpečiu, ktoré od páchateľa v budúcnosti hrozí. A aj v tomto prípade platí, že ujma, ktorá môže byť spôsobená uložením opatrenia nesmie byť vyššia než je nevyhnutné k dosiahnutiu jeho účelu. (Jelínek 2017: 156-157)

V tejto kapitole boli uvedené rôzne teórie príčin protiprávneho konania osôb, ďalej ako vymedzuje trestný čin trestný zákon, jeho rôzne podoby a tiež aké sankcie hrozia jeho páchateľom. Jeden z možných trestov je trest odňatia slobody, ktorého širšiemu vymedzeniu a niektorým súvislostiam s ním spojeným sa budem venovať v nasledujúcej kapitole.

3 Trest odňatia slobody

Ako plynie z názvu kapitoly, zameriam sa v nej širšiemu vymedzení trestu odňatia slobody. Konkrétne uvediem niektoré z jeho charakteristických znakov, tiež jeho druhom, ktoré je možné páchatel'ovi trestného činu uložiť, stručne sa budem venovať jeho výkonu a podmienenému prepusteniu z výkonu trestu odňatia slobody. Za základ pre výskumnú časť použijem podkapitolu o možných dopadoch pobytu vo väzení na odsúdených a pre predstavu sociálnej práce vo väzení vypíšem nejaké činnosti sociálnych pracovníkov a ako túto prácu hľadajú niektorí odborníci v praxi.

Všeobecne sa dá povedať, že trest odňatia slobody sa dá uložiť každému páchatel'ovi za akýkoľvek trestný čin. Jeho spodná hranica nie je explicitne vyjadrená v zákone, no z povahy veci plynie, že môže byť uložený na najmenej 24 hodín. Obecne maximálna hranica výkonu tejto sankcie je stanovená na 20 rokov, no je možné ju navýšiť v prípade uloženia výnimočných trestov, viz. nižšie a v prípade mimoriadneho zvýšenia trest odňatia slobody, viz. § 59 odstavce 2 a § 108. (Jelínek 2017: 103)

Tento druh trestu je najzávažnejší zásah do základných občianskych práv a slobôd. (Fábry 2006: 74) Je univerzálny a zároveň najprísnejší druh trestu. (Jelínek 2017: 103) Nikde v trestnom zákone ani v neskorších predpisoch nie je explicitne vyjadrený účel alebo zásady trestu, ale v jednotlivých ustanoveniach o trestných sankciách je o nich zmienka. Z toho vyvodzujeme obecné cieľ ochrany spoločnosti pred trestnými činmi a ich páchatel'mi. (Kalvodová 2012: 2)

3.1 Druhy trestov odňatia slobody

Trestom odňatia slobody sa podľa § 52 odstavcu 2 (trestný zákon) rozumie:

- nepodmienený trest odňatia slobody,
- podmienené odsúdenie k trestu odňatia slobody,
- podmienené odsúdenie k trestu odňatia slobody s dohľadom. §84-87

Nepodmienený trest odňatia slobody je podrobne opísaný v § 55 a je v ňom napísané, že sa ukladá najviac na dobu 20 rokov pokiaľ nejde o mimoriadne zvýšenie trestu, trestný čin spáchaný v prospech organizovanej zločineckej skupiny či výnimočný trest. Z druhého odstavcu je zrejmé, že nepodmienený nástup pri treste vo výmere nižšej 5 rokov je možné uložiť iba v prípade, že iný z trestov by nevedol páchatel'a viesť riadny život. Je tu špecifikované, že pri ukladaní trestu za neplnenie vyživovacej povinnosti je možné uložiť ten trest v prípade, že je potreba chrániť spoločnosť a nie je nádej k náprave páchatel'a pomocou iného trestu. (§ 55

trestného zákona) Výkon trestu odňatia slobody je upravený v § 56 trestného zákona a v zákone č. 169/1999 Sb. o výkone trestu odňatia slobody.

Podmienené odsúdenie k trestu odňatia slobody a jeho podrobnejšie vymedzenie nachádzame v § 81- § 83 trestného zákona. Súd môže podmienene odložiť výkon trestu ak jeho výmera nie je vyššia ako 3 roky a jeho výkon nie je potrebný k náprave odsúdeného. Odloženie výkonu trestu nevylučuje možnosť uloženia primeraných obmedzení a povinností, ktoré majú viesť odsúdeného k tomu, aby viedol poriadny život, ktorý dokazuje v udelenej skúšobnej dobe. V prípade, že odsúdený v skúšobnej dobe vedie riadny život a splnil všetky povinnosti, súd vysloví, že sa osvedčil, v opačnom prípade rozhodne o vykonaní trestu.

Súd môže k podmienenému odsúdeniu uložiť dohľad nad odsúdeným v prípade, že je potrebné zvýšene sledovať a kontrolovať chovanie páchatel'a a poskytnúť mu potrebnú starostlivosť a pomoc v skúšobnej dobe. Táto skúšobná doba môže trvať rovnako 1-5 rokov, taktiež môže súd uložiť primerané povinnosti a obmedzenia a pri vedení riadneho života súd vysloví, že sa páchatel' osvedčil. (§ 84 - § 87 trestného zákona)

Okrem vyššie uvedených typov trestu odňatia slobody sa v § 54 trestného zákona píše o tzv. výnimočnom treste. Zákon vymedzuje dve podoby tohto trestu. Prvou je trest odňatia slobody vo výške nad 20 až 30 rokov, ktorý súd môže uložiť iba v prípade veľmi vysokej závažnosti spáchaného zločinu alebo ak možnosť nápravy páchatel'a je obzvlášť sťažená.

Druhá podoba výnimočného trestu je trest odňatia slobody na doživotie. Túto sankciu je možné uložiť za spáchanie zvlášť závažného zločinu vraždy alebo ak pri spáchaní zvlášť závažného zločinu (ich výpis nájdeme v § 54 odstavci 3) bola úmyselne zavinená smrť iného človeka. Pri uložení tohto trestu pripadá v úvahu podmienené prepustenie a to najmenej po 20 rokoch výkonu trestu avšak čas výkonu vo väznici so zvýšenou ostrahou sa do tejto doby nezapočítava. České trestné právo nedovoľuje uložiť trest smrti. (Jelínek 2017: 101-102)

3.2 Výkon trestu odňatia slobody

„Trest môže byť vykonávaný iba takým spôsobom, ktorý rešpektuje dôstojnosť osobnosti odsúdeného a obmedzuje škodlivé účinky zbavenia slobody; tým však nesmie byť ohrozená potreba ochrany spoločnosti.“ (§ 2 odst. 1 zákona o výkone trestu odňatia slobody¹)

§ 2 odstavci 2 (zákon o výkone trestu) zakotvuje ďalšie zásady zachádzania s odsúdenými. Očividne sa opustilo od nereálneho cieľa úplnej prevýchovy páchatel'a ale snahou je taký prístup, ktorým bude zachované zdravie odsúdeného a zvýši jeho šance na reintegráciu po prepustení so snahou schopiť ho k vedení života v súlade so zákonom. Je im

¹ Ďalej len zákon o výkone trestu.

poskytované vzdelávanie, zvýšenie kvalifikácie, získanie pracovných návykov atď. (Kalvodová 2012: 6)

Výkon trestu zaisťuje Väzenská služba Českej republiky, riadi sa podľa zákona č. 555/1992 Sb., o Vězeňské službě a justiční stráží České republiky. Trest sa vykonáva vo väznici alebo v zvláštnom oddelení väzobnej väznice.

3.3 Podmienené prepustenie z výkonu trestu odňatia slobody

České trestné právo dovoľuje súdu podmienené prepustenie z výkonu trestu odňatia slobody podľa § 88 - § 89 trestného zákona. V uvedených paragrafoch je uvedené, že odsúdený môže byť podmienene prepustený ak svojím chovaním a plnením povinností preukázal polepšenie a môže sa od neho očakávať, že v budúcnosti povedie riadny život. Môže sa tak stať pokiaľ odsúdený vykonal aspoň polovicu uloženého trestu alebo jeho tretinu ak nebol odsúdený za zvlášť závažný zločin a nebol dovedený vo väzení. Za prečin môže byť páchatel' podmienene prepustený aj skôr ako vykonal polovicu alebo najmenej tretinu trestu.

Pri posudzovaní vhodnosti podmieneného prepustenia sa berie ohľad na to či odsúdený nastúpil do výkonu včas, či odčinil spôsobenú škodu alebo nemajetkovú ujmu, či vrátil bezdôvodné obohatenie a podrobil sa uloženému ochrannému liečeniu. U trestov výnimočných trestných činov a pri niektorých vymenovaných trestných činov v § 88 odstavce 4 sú podmienky náročnejšie. (Jelínek 2017: 144-147)

„Podmienené prepustenie znamená pokračovanie prevýchovného a resocializačného procesu odsúdeného v iných podmienkach“ a týka sa iba nepodmieneného trestu odňatia slobody. (Jelínek 2017: 145) Popri ňom súd ešte stanoví skúšobnú dobu na jeden až sedem rokov a súčasne k nej môže vysloviť nad páchatel'om dohľad, primerané obmedzenia a povinnosti a iné. (§ 89 trestného zákona)

3.4 Dopady výkonu trestu odňatia slobody na odsúdeného

Každý odsúdený prichádza do výkonu trestu odňatia slobody s určitým spôsobom života, vlastnosťami a vzorcami chovania, ktoré sa naučil počas života a fungovali. No väzenské prostredie má vlastné pravidlá a normy, ktoré sú odlišné ako tie obecné platné na slobode. Platia tu viac alebo menej iné pravidlá a tie získané na slobode sú niekedy nežiadúce, spoluväzňami trestané. Človek sa tu učí novému spôsobu života, nové prostredie ovplyvňuje hodnoty, normy aj štandardy chovania. Čím dlhšie trvá výkon trestu, tým zložitejší je návrat trestaného do spoločnosti po prepustení. (Vágnerová 2008: 818-820)

Proces osvojovania si noriem, vzorcov chovania a celkovo subkultúry panujúcej v prostredí väzenia sa nazýva prizonizácia. Vo fázy prijatia „väzenských“ noriem sa človek

stáva imúnnym voči vplyvom konvenčného hodnotového systému. Ide o proces, ktorý nevedie k náprave či resocializácii, no je k úspešnému prežitiu pobytu vo väzení nutný. Na to, aby väzeň „prežil“ tradičný výkon trestu odňatia slobody je nutná adaptácia v zmysle osvojenia si subkultúrnych noriem a pravidiel, výhodnejších vzorcov chovania. (Blatníková 2004: 144)

Čím dlhšia je doba uväznenia, tým má proces prizonizácie intenzívnejší dopad na integráciu späť do spoločnosti, pravdepodobnosť úspešnej integrácie je veľmi nízka až takmer úplne nemožná. A to napríklad v oblasti sociálnych vzťahov. Znižuje pravdepodobnosť osvojovania si sociálne žiadúcich vzorcov chovania. (Blatníková 2004: 145)

Počas pobytu v base sa menia role odsúdeného a to predovšetkým v získaní role odsúdeného. Na druhej strane, väzeň stráca:

- profesijnú rolu vplyvom straty zamestnania;
- partnerskú rolu, resp. rolu člena rodiny pretože sa mu často rozpadáva manželstvo, rodina ho domietne, stráca ďalšie sociálne väzby, obvykle aj bývanie;
- vedomosti, schopnosti a návyky. (Vágnerová 2008: 817)

Rolu odsúdeného si však jedinec berie aj na slobodu s čím je spojené odsudzovanie zo strany laickej verejnosti. Tá je presvedčená o jeho nenapraviteľnosti, je presvedčená že si za svoju situáciu môžu sami a teda si nezaslúžia žiadne ohľady ani pomoc. Hovoríme o sociálnom stigmate, ktorého sa človek zbavuje veľmi ťažko. Spoločnosť ho hodnotí negatívne, automaticky ho odsudzuje a len veľmi ťažko si odsúdený získa späť dôveru. (Vágnerová 2008: 826)

V knihe od Blatníkovej (2004: 128) sú uvedené podľa jej slov „preukázateľne negatívne vplyvy uväznenia“ ako prerušenie pozitívnych sociálnych väzieb s pôvodným prostredím, prerušenie pracovných aktivít a vzťahov a vykorenenie z bežného života spoločnosti.

Jan Frank, predseda spolku Za branou, ktorého činnosť spočíva v pomoci väzňom a bývalým väzňom po návrate z výkonu trestu tvrdí, že odsúdený často trpia samotou, stigmatizáciou a existenčnými problémami. Toto združenie v roku 2010 uskutočnilo anketu, kde sa okrem iného pýtali opätovne odsúdených na príčinu ich opakovaný návrat a z výsledkov vyplynulo, že kladú dôraz na osobné vzťahy a vzťahy s rodinou po prepustení. (Barochová 2012: 34)

Hendrych (2012: 66) v článku časopisu Sociální práce/Sociálna práca zmiňuje, že problémy spájané s úkolovo orientovaným prístupom podľa Navrátila sú charakteristické aj pre danú cieľovú skupinu. Sú to nasledovné:

- interpersonálne konflikty a neuspokojenie v sociálnych vzťahoch – a to z toho dôvodu, že po výkone trestu je naviazanie kontaktu s rodinou komplikované;
- problémy s formálnymi organizáciami – bývalí odsúdení často nevedia, kde žiadať o pomoc a nevedia zrozumiteľne sformulovať svoju žiadosť, často nemajú trpezlivosť s úradníkmi a sú nevšímaví;
- problémy v naplňovaní rolí – s tým spojený problém so získaním dôvery a obnovením vzťahov;
- problémy vznikajúce v súvislosti so sociálnymi zmenami – hlavne zmeny legislatívy, ktoré menia spoločenskú realitu;
- reaktívne emocionálne úzkosti a problémy s chovaním;
- neadekvátne zdroje – nezamestnanosť, vysoká miera zadlženosti.

K vyššie uvedeným dopadom ešte pridávam výpis okolností, ktoré môžu podľa Vágnerovej (2008: 824) sťažovať návrat odsúdeného na slobodu:

- chýbajúce sociálne zázemie. V určitej výhode sú prepustení, ktorí majú rodinu a domov, do ktorého sa môžu vrátiť, no tí ktorí takéto zázemie nemajú sa často kontaktujú s bývalými spoluväzňami a to zvyšuje riziko recidivity;
- chýbajúce financie a motivácia k práci. Pracovný pomer so sebou prináša potrebu zvládania stereotypu a námahy, čo podľa Vágnerovej prepustení nie sú schopní zvládnuť. Druhou prekážkou môže byť nezáujem spoločnosti zamestnať bývalého väzňa;
- nereálne očakávania a tendencia bezodkladného uspokojovania potrieb. Tento štýl života zvyšuje riziko vzniku nových problémov.

Avšak tieto problémy sa nemusia týkať všetkých odsúdených alebo prepustených. Je potreba individuálneho prístupu ku každému jedincovi a priamo od neho zisťovať jeho problémy a situácie, ktoré sú pre neho ťažko zvládnuteľné. Vyššie uvedený stručný výpis nám môže slúžiť ako odrazový most pre následné zisťovanie.

3.5 Sociálna práca vo väzení

Sociálna práca s ľuďmi vo výkone trestu odňatia slobody je zameraná na plynulý prechod odsúdeného k riadnemu občianskemu životu. Sociálny pracovník klientovi k dispozícii počas jeho celého pobytu, poskytuje mu individuálne sociálno-právne poradenstvo alebo skupinové sociálno-právne poradenstvo. Kujevská a Dundrová ponúkajú celý výpis činností sociálneho pracovníka vo väzení:

- podieľanie sa na vytváraní koncepcie zachádzania s odsúdenými,
- spracovávanie sociálneho posúdenia,

- spolupráca s príslušnými orgánmi sociálneho zabezpečenia,
- poskytovanie sociálne-právneho poradenstva,
- vykonávanie výchovnej a poradenskej činnosti pre odsúdených,
- udržiavanie priamych pracovných kontaktov s orgánmi štátnej správy, cirkvami, charitatívnymi a záujmovými občianskymi združeniami v mieste väznice, ale tiež v mieste trvalého pobytu odsúdeného,
- nadväzovanie potrebných kontaktov s blízkymi osobami odsúdených,
- podieľanie sa na riešení sociálnych problémov. (Kujevská, Dundrová 2012: 13)

Každý odsúdený cca 2 mesiace pred výstupom z výkonu trestu absolvuje tzv. pred výstupné poradenstvo, pri ktorom sociálny pracovník zisťuje podmienky, do ktorých sa klient vracia. Zisťuje sa rodinné zázemie či má odsúdený kde bývať, či má zamestnanie. V prípade, že tieto veci zaistené nie sú a klient je ochotný tieto problémy riešiť, sociálny pracovník mu v tom pomáha. (Kujevská, Dundrová 2012: 14)

Eva Biedermanová odpovedala na otázku „Aký význam má sociálna práca v českom a slovenskom väzení?“ tým, že význam je rovnaký a väzni sa s ňou stretávajú už počas výkonu trestu vo funkciách vychovávateľov či sociálnych pedagógov. Po prepustení vyhľadávajú sociálnych pracovníkov, ktorý im pomáhajú pri prvom kontakte s realitou, pomáhajú im hľadať zamestnanie, ubytovanie či zariadenia nových dokladov. Slávka Karkošková vidí sociálnu prácu vo väzení ako o staranie sa o sociálne zázemie odsúdených, sociálny pracovník zisťuje a snaží sa zlepšiť kvalitu vzťahov medzi odsúdeným a jeho príbuznými a ak sa po prepustení odsúdený nemá kam vrátiť, kontaktuje organizácie, ktoré by mu mohli poskytnúť ubytovanie. Na túto otázku odpovedal aj Martin Lulei, odborný asistent na Univerzite Konštantína Filozofa v Nitre, ktorý sociálnu prácu v trestnej justícii ako praktickú činnosť vidí v znižovaní miery rizika recidívy a kontrolu kriminality, v podpore sociálnej inklúzie obetí, páchatel'ov a ich rodín a v obnove sociálneho prostredia, ktoré bolo narušené trestným činom. (Anon. 2012: 3-6)

Snahou sociálneho pracovníka je resocializácia klienta. Lenka Ouředníčková uvádza, že zamestnanie osôb po výkone trestu odňatia slobody zohráva významnú úlohu pri ich návrate do bežného života. Výhody vidí napríklad v tom, že minimalizuje zaťaženosť dávkového systému štátu, zvyšuje sa pravdepodobnosť splácania dlhov týchto osôb, znižuje sa ich recidivita a podporuje sa riadne odvádzanie daní. Sociálni pracovníci môžu pomôcť klientom pri stabilizácii ich sociálnej situácie, pri posilňovaní a preverovaní ich motivácie k pozitívnym zmenám v živote, pri hľadaní práce, pri rozvíjaní ich schopností a znalostí nutných pre úspešné uplatnenie na trhu práce. Okrem priamej práce s klientom má sociálny pracovník usilovať

o zmenu zažitých predsudkov spoločnosti a prezentovať len tie dobré príklady z praxe. (Ouredníčková 2012: 7-8)

Táto kapitola ako celok bola venovaná trestu odňatia slobody, vymedzeniu jeho podôb, miestu a podobe jeho výkonu a podmiennečnému prepusteniu z jeho výkonu. Taktiež som predstavila niektoré z možných dopadov na život trestaného a sociálnej práci vo väzení. Probačná a mediačná služba je jedna zo služieb poskytujúca pomoc ľuďom po návrate z výkonu trestu odňatia slobody a jej popisu je venovaná nasledujúca kapitola.

4 Probačná a mediálna služba

Probačná a mediálna služba je jedna z možných služieb určená pre pomoc ľuďom po výkone trestu odňatia slobody. V tejto kapitole najprv uvediem hlavné charakteristiky služby, jej poslanie a potom širšie opíšem čo je probácia a mediácia.

Dňa 1.1.2001 nadobudol účinnosť zákon 257/2000 Sb. o Probačnej a mediáčnej službe, ktorým bola zriadená probačná a mediálna služba (ďalej PMS) v Českej republike. Táto služba vznikla spojením dvoch profesií - sociálnej práce a práva, hlavne trestného. Tradícia sociálnej práce a celkovo pomáhajúcich profesií, zohrávali v procese vzniku probačnej a mediáčnej služby dôležitú úlohu. Odborníci z týchto oblastí sa angažovali a zapájali do práce s páchatel'mi trestných činov a to môžeme považovať za „vykročenie smerom k dnešnému stavu“. Služba pôsobí pod Ministerstvom spravodlivosti Českej republiky a je zameraná na prácu s páchatel'mi a obeťami trestných činov (Matoušek, Koláčková, Kodymová 2010: 283, 287).

Na webových stránkach PMS ČR je uvedené, že táto služba usiluje o sprostredkovanie účinného a spoločensky prospešného riešenia konfliktov spojených s trestnou činnosťou.² Ďalej zaisťuje, organizuje a dohliada na plnenie alternatívnych trestov uložených páchatel'om. Týmito činnosťami prispieva k naplňovaniu trestnej spravodlivosti v spoločnosti, čo Matoušek a spol. (2010: 286) považuje za poslanie PMS.

PMS pôsobí v prípravnom trestnom konaní alebo v konaní pred súdom, kedy ponúka mimosúdne urovanie konfliktu obvinenému a poškodenému. Pracovníci tiež vypracovávajú písomné podklady pre súd alebo štátnych zástupcov, aby mohol byť alternatívny trest páchatel'ovi „ušitý na mieru“ a tým zvýšený predpoklad vykonanie trestu a neopakovania trestnej činnosti. Pracovníci teda pripravujú a zaisťujú potrebné a dostatočné podmienky pre uloženie alternatívnych sankcií alebo opatrení, poprípade odklonov v trestnom konaní. (Štern, Ouředníčková, Doubravová 2010: 37-38)

Základné ciele tejto služby sú:

- integrácia páchatel'a: snaha o začlenenie páchatel'a do spoločnosti bez ďalšieho porušovania zákonov;
- participácia poškodeného: snahou PMS je, aby sa poškodený zapojil do procesu vlastného „odškodnenia“, aby bol obnovený jeho pocit bezpečia, integrity a dôvery v spravodlivosť;

² Dostupné z: <https://www.pmscr.cz/poslani-a-cile/> [posl. akt. neuvedená] [cit. dňa 26.2.2018].

- ochrana spoločnosti v zmysle účinného riešenia konfliktných a rizikových stavov spojených s trestnou činnosťou.³

PMS pôsobí v súlade s princípmi restoratívnej justície, ktorá usiluje hlavne o „obnovu medziľudských vzťahov narušených trestným činom a nápravu škôd vzniknutých jeho dôsledkom“. (Matoušková 2012: 37) Restoratívna justícia vychádza z myšlienky, že spáchaný trestný čin spôsobil narušenie vzťahov medzi dvomi či viacerými jednotlivcami, ich normami a normami v spoločnostiach, v ktorých žijú. Z tohto princípu vychádzajú alternatívne tresty, alternatívne spôsoby riešenia trestných vecí a teda aj činnosť probačnej a mediačnej služby. (Žatecká 2007: 11)

Ako plynie z názvu tejto služby, ide o dve činnosti, a to probáciu a mediáciu, ktorých vysvetlenie uvediem v nasledujúcich podkapitolách.

4.1 Probačia

Podľa zákona o probačnej a mediačnej službe (§2, odst. 1) sa pod týmto pojmom rozumie „organizovanie a vykonávanie dohľadu nad obvineným, obžalovaným alebo odsúdeným, kontrola výkonu trestov nespojených s odňatím slobody, vrátane uložených povinností a obmedzení, sledovanie chovania odsúdeného v skúšobnej dobe podmieneného prepustenia z výkonu trestu odňatia slobody, ďalej individuálna pomoc obvinenému a pôsobenie naň, aby viedol riadny život, vyhovel súdom alebo štátnym zástupcom uloženým podmienkam a tým došlo k obnove narušených právnych aj spoločenských vzťahov“.

Do činnosti probačného pracovníka zaraďujeme výkon probačného dohľadu, súdnu pomoc, včasnú pomoc, zaistenie výkonu trestu obecné prospešných prací atď. Podľa Žateckej (2007: 21) je potrebné túto činnosť chápať v širšom kontexte a teda pracovníci podľa potreby klienta môžu pomáhať napr. pri hľadaní zamestnania, pri jednaní s úradmi a podobne. Pri probačnej službe ide o kombináciu troch prvkov: kontrola, pomoc a poradenstvo. (Žatecká 2007: 21)

Činnosťou pracovníka, ktorý je poverený dohľadom nad páchatelom trestného činu je práve zaistenie výkonu a organizovanie tohto dohľadu pri uložení alternatívnych trestov a opatrení. (Štern, Ouředníčková, Doubravová 2010: 71)

Pod pojmom probačný dohľad rozumieme pravidelný osobný kontakt pracovníka s klientom, teda ide o individuálnu prácu s klientom. Pri prvých konzultáciách pracovník v spolupráci s klientom zostavujú tzv. probačný program, ktorého súčasťou je plán dohľadu. V tomto pláne sú zahrnuté obmedzenia a povinnosti, ktoré stanovil súd alebo štátny zástupca

³ Dostupné z: <https://www.pmscr.cz/poslani-a-cile/> [posl. akt. neuvedená] [cit. dňa 26.2.2018].

a ďalšie podmienky dohľadu vyplývajúce zo zákona. Týmto spôsobom pracovník buď kontroluje klienta pri plnení všetkých podmienok čím sa podľa Tesařa (in Štern, Ouředníčková, Doubravová 2010: 74) zaisťuje ochrana spoločnosti a znížené riziko opakovania činnosti, alebo mu pomáha, aby v budúcnosti viedol riadny život. (Matoušek a spol. 2010: 292)

Pracovník je povinný spracovávať správy o priebehu dohľadu, ak súd nestanoví inak je to jedenkrát za šesť mesiacov kedy ich zasiela súdu. Tieto správy obsahujú informácie o aktuálnej životnej situácii klienta a tiež úradníckovo zhodnotenie priebehu spolupráce s klientom, poprípade návrhy na priebeh dohľadu. Klienti sú už na začiatku spolupráce oboznámení s následkami neplnenia probačného programu. (Matoušek a spol. 2010: 293)

Ďalšími činnosťami pracovníka PMS je spolupráca so sociálnym okolím páchatel'a či sprostredkovanie kontaktu klienta s ďalšími organizáciami a odborníkmi alebo kontakt s poškodeným. Úlohou pracovníka je okrem už zmieneného tiež mapovať rizika a potreby klienta, vytvorený plán vyhodnocovať a podľa potreby aktualizovať. (Štern, Ouředníčková, Doubravová 2010: 74)

4.2 Mediácia

Zákon o probačnej a mediačnej službe v druhom odstavci druhého paragrafu (zákon o probačnej a mediačnej službe §2, odst. 2) vysvetľuje mediáciu ako „mimosúdne sprostredkovanie za účelom riešenia sporu medzi obvineným a poškodeným a činnosť smerujúcu k urovnaniu konfliktného stavu vykonávaná v súvislosti s trestným konaním. Mediáciu je možné uskutočniť iba s výslovným súhlasom obvineného a poškodeného“.

Žatecká (2007: 28) chápe mediáciu ako neformálny proces urovnania konfliktu medzi páchatel'om, obeťou a spoločnosťou, ktorý vznikol kvôli trestnému činu. Súčasťou je sprostredkovanie alternatívneho riešenia trestnej veci, ktoré usmerňuje tretia osoba, teda mediátor. V závere by mali dôjsť k riešeniu akceptovateľného oboma stranami a tiež prijateľného v rámci verejného záujmu. Väčšinou sa jedná o riešenia, ku ktorým by súdnou cestou nemohli dôjsť.

Pomocou mediácie sa riešia tzv. malé procesy, ako napríklad delikty spáchané z nebanlivosti, súvisiace s miernou agresivitou a majetkové delikty s nižšou čiastkou škody. Účastní sa jej obvinený, poškodený, mediátor a so súhlasom klientov tiež ich právny zástupca, v prípade mladistvých ich rodičia, kurátori pre mládež či ďalšie, pre klienta, významné osoby. (Holá 2011: 187) Na tomto stretnutí sa obeť s páchatel'om stretávajú osobne v prítomnosti mediátora, stretnutie je dobrovoľné.

Tento spôsob riešenia konfliktu sa realizuje v prípravnej fázy trestného konania, ešte pred rozhodnutím štátneho zástupcu alebo súdu. Zmyslom je urovanie konfliktu medzi páchatelom a obeťou, tiež odstránenie príčin spáchania trestného činu a príprava podkladov pre rozhodnutie súdu alebo štátneho zástupcu. (Štern, Ouředníčková, Doubravová 2010: 39)

Proces mediácie kladie na mediátora, v tomto prípade pracovníka PMS vysoké nároky v oblasti komunikačných techník a tiež znalostí práva. Pred zahájením spoločného stretnutia všetkých troch strán pracovník zisťuje pripravenosť obvineného na toto stretnutie, jeho pripravenosť prevziať zodpovednosť za svoje jednanie. Až po tomto stretnutí sa pracovník stretáva aj s obeťou a tak isto sa snaží zistiť jeho stanovisko k riešeniu veci pomocou mediácie. Deje sa to z toho dôvodu, aby nedošlo k ich opätovnej traumatizácii. (Holá 2011: 187-188)

Počas prípravnej fázy na spoločné stretnutie je dôležité zmapovať potreby obidvoch strán, získať si ich dôveru. Pri spoločnom stretnutí je vytvorený priestor ako pre obvineného, tak pre obeť na zdieľanie svojho príbehu konfliktu. „Jedna z kľúčových tém je ospravedlnenie páchatel’a.“ Postupne sa preberajú dôležité témy o dopadoch spáchaného činu a iné nemateriálne ujmy, potom sa otvára téma o náhrade spôsobenej škody. (Štern, Ouředníčková, Doubravová 2010: 40-41)

Cieľom je v závere uzavrieť písomnú dohodu, ktorej súčasťou sú záväzky a povinnosti obidvoch zúčastnených strán. Tie musia byť reálne, pre páchatel’a splniteľné a čo najkonkrétnejšie. Môže sa tiež stať, že k dohode medzi páchatelom a obeťou nedôjde, pracovník teraz môže navrhnúť spoluprácu v rámci iných činností smerujúcim k riešeniu konfliktu. (Štern, Ouředníčková, Doubravová 2010: 50-51)

Táto kapitola bola venovaná probačnej a mediačnej službe, pretože to je jedna zo služieb zameraná na cieľovú skupinu osôb prepustených z výkonu trestu odňatia slobody. Samozrejme nie je jediná v tejto oblasti, no je to služba, v ktorej som absolvovala prax a zoznámila sa s cieľovou skupinou. V spolupráci s pobočkami PMS v Prostějove a Olomouci som sa dostala ku klientom, s ktorými som robila výskum. Jeho priebehu a nakoniec samotnej prezentácii výsledkov bude venovaná zvyšná časť práce.

Výskumná časť

Predchádzajúca časť práce sa venovala teoretickému ukotveniu jednak rodiny, tiež protiprávnemu jednaniu, výkonu trestu odňatia slobody a probačnej a mediačnej služby. Za cieľ práce som si stanovila zistiť a popísať problémy rodín, kde jeden z členov prešiel výkonom trestu odňatia slobody. Tento cieľ sa budem snažiť naplniť prostredníctvom výskumu, ktorý som pre tento účel urobila.

Za formu výskumu som si zvolila kvalitatívny výskum, konkrétne pološtrukturovaný rozhovor s členom rodiny, ktorý si prešiel výkonom trestu odňatia slobody. Vzhľadom k obmedzeným kontaktom a časovej obmedzenosti som rozhovory nerobila s inými členmi rodiny a uvedomujem si, že som tým pádom získala iba jeden z uhlov pohľadov na celú vec. Predpokladám, že z rozhovorov s ostatnými členmi rodiny by som sa mohla dozvedieť aj iné, podstatné informácie o problémoch, ktoré v rodinách vznikli. Z teoretických znalostí som si predom vytvorila 6 otázok, resp. okruhov, na ktoré sa chcem dotazovať a podľa potreby ich budem obmieňať a doplňovať o iné otázky. Túto formu som si zvolila aj z dôvodu variability otázok no tiež je to priamy osobný kontakt s respondentom, ktorý bol podľa môjho názoru zásadný pri zdieľaní takej osobnej životnej situácie.

Respondentmi výskumu budú klienti Probačnej a mediačnej služby. Kontakty na nich mi sprostredkovali pracovníci na pobočkách v Prostějove a Olomouci a konkrétne sa jedná o 5 respondentov. V nasledujúcej kapitole najprv popíšem čo je kvalitatívny výskum, opíšem výskumný súbor, metódu zberu dát, následne opíšem priebeh výskumu, jeho výsledky, ktoré interpretujem a z nich vyvodím záver.

5 Výskumná otázka a cieľ

Ako hlavnú výskumnú otázku, na ktorú sa pokúsim výskumom odpovedať som si stanovila:

„Majú, a ak áno tak aké, problémy rodiny s členom po výkone trestu odňatia slobody?“

Cieľom práce je:

„Zistiť a popísať problémy rodín, kde jeden z členov prešiel výkonom trestu odňatia slobody.“

6 Kvalitatívny výskum

Ako uvádza Silverman (2005: 20) v súčasnosti neexistuje žiadna jednotná teória, ako základ pre všetkých kvalitatívnych výskumov. Ale aj napriek tomu podľa Hammersleyho (in Silverman 2005: 20) existujú akési preferencie kvalitatívnych výskumníkov. Sú to nasledovné:

- preferujú sa kvalitatívne dáta – skôr sa analyzujú slová a obrazy ako čísla;
- preferujú sa prirodzene sa vyskytujúce dáta – radšej pozorovanie ako experiment, radšej neštruktúrovaný ako štruktúrovaný rozhovor;
- preferujú sa významy nad správaním – ide o pokus zachytiť svet z pohľadov skúmaných osôb;
- odmietanie prírodných vied ako východisko;
- preferuje sa indukívna metóda výskumu kde sa vytvárajú hypotézy než sa testujú.

„Kvalitatívny výskum je empirický výskum, kde dáta nie sú v podobe čísiel“, je to akási kolekcia možností, ako premýšľať o spoločenskej realite, (Punch 2008: 12-13) ako ju interpretovať. Cieľom nie je testovanie hypotéz, ale ich vytváranie a zároveň vytváranie nových teórií. Tomu však predchádza porozumenie zo strany výskumníka a silná redukcia získaných informácií. Redukcia z dôvodu, že výskumník sa snaží získať čo najviac informácií od menšieho počtu jedincov a v nich hľadá totožnosť a tie, ktoré sa nezhodujú výskumník nepoužije (Disman 2008: 285-286).

Používaná je indukívna metóda. Výskumník najprv pozoruje a zbiera dáta, následne v nich vyhľadáva pravidelnosť, formuluje predbežné závery a výstupom môžu byť práve nové hypotézy alebo teórie. (Disman 2008: 287) Tieto dáta sa môžu zbierať rôznymi spôsobmi, ako napríklad poznámky z pozorovania a rozhovorov v teréne, môžu to byť fotografie, audio alebo videozáznamy, denníky a iné (Hendl 2012: 50).

Metódy používané pri kvalitatívnom výskume môžu sprostredkovať „hlbšie“ porozumenie spoločenským fenoménom. Sila kvalitatívneho výskumu spočíva v dlhých, popisných rozprávaniach avšak potom môže vzniknúť problém v postupe výskumníka pri kategorizovaní popisovaných aktivít a udalostí. Za jeden z možných nedostatkov pri kvalitatívnom výskume je nedostatok priestoru, pretože to spôsobuje len stručný výpis zo získaných dát pre čitateľov. (Silverman 2005: 20-22)

Práca kvalitatívneho výskumníka sa prirovnáva k činnosti detektíva, ktorý vyhľadáva, analyzuje zistené informácie, zoznamuje sa s novými ľuďmi, pracuje priamo v teréne, kde sa niečo deje. Výskum prebieha v dlhšom časovom intervale a s intenzívnym kontaktom s terénom. Väčšinou sa pozoruje normálnosť, každodennosť jedincov či skupiny. (Hendl 2012:

48-49) Dôležité je tiež spomenúť, že výskumník a skúmaná osoba sú v rovnocennom vzťahu, sú partnermi počas výskumu (Disman 2008: 300).

Pre kvalitatívny výskum je charakteristická nízka štandardizácia, čo má za následok nízku reliabilitu. Na druhú stranu, je preň typická vysoká validita a to aj vďaka už spomínanej nízkej štandardizácii. (Disman 2008: 287) Reliabilita podľa Silvermana (2005: 202) hovorí o stupni zhody, kedy sa rôzni pozorovatelia alebo aj ten istý pozorovateľ, zaradia v rozdielnych situáciách prípad do tej istej kategórie. K tomu je potrebná dôkladná dokumentácia použitých postupov. Validita je pravdivosť výskumu, ktorá sa zakladá na kritickom zdôvodnení výsledkov výskumu. Pre dodržanie sa môže použiť adekvátne protichodné prípady a ich vzájomné porovnanie (Silverman 2005: 188-189).

Punch (2008: 49) rozdeľuje výskum na preempirickú a empirickú časť. V preempirickej si výskumník vyberá oblasť výskumu, ktorá je pre neho zaujímavá a z nej si vytvorí možné témy. Punch (2008: 39-40) uvádza, že práve výber témy môže byť pre študentov náročný a k tomu pridáva „radu“, že tému je možné zvoliť aj na základe literatúry, ktorá sa počas výskumu použije.

Ďalším z krokov je zostavenie otázok. Najprv obecných a potom špecifických výskumných. Obecné otázky sú obvykle obsiahlejšie, abstraktnejšie a kvôli ich prílišnej obecnosti ich nie je možné zodpovedať. Špecifické sú konkrétnejšie, detailnejšie a priamočiarejšie a je možné na ne odpovedať. Na samom spodku tejto hierarchie sa nachádzajú otázky, ktoré sa použijú pri zbere dát. Tieto otázky sa pýtame, aby sme získali dáta potrebné pre zodpovedanie výskumnej otázky. V praxi býva väčšinou jedna výskumná otázka, ale môže ich byť aj viac, ale v tom prípade je za potreby ku každej z nich zostaviť oddelený balík otázok pre zber dát. (Punch 2008: 40-43)

Následne sa výskumník zamýšľa nad otázkou: „Aké dáta potrebujem k zodpovedaní výskumných otázok?“ Keď to výskumník zistí, zahajuje prípravu plánu výskumu. Od tohto momentu hovoríme o empirickej fáze výskumu.

Plán výskumu slúži ako plán činností pri vykonávaní výskumu a je možné ho zostaviť na základe zodpovedaní otázok: „Čo? Čo sa snaží výskum odhaliť?, Ako? Ako chce výskumník zodpovedať výskumné otázky?, Prečo? Prečo je tento výskum nutné vykonať?“. (Punch 2008: 28, 36). To v praxi znamená voľbu stratégie, kvantitatívnu alebo kvalitatívnu, určenie konceptuálneho rámca, teda konceptuálneho statusu skúmaných vecí a ich vzájomný vzťah. Ďalej selekciu výskumného vzorku, metódu zberu dát ich následná analýza a interpretácia. V závere je žiadúce sa zamyslieť nad výsledkami, nad ich možnými prínosmi a využiteľnosťou. (Punch 2008: 74-84)

6.1 Výskumný súbor

Pri stanovovaní témy práce som v podstate mala predstavu o výskumnom vzorku. Vedela som, keďže sa téma týka problémov rodín, že sa bude jednať o jedného alebo viacerých členov rodiny s členom po výkone trestu odňatia slobody. Nakoniec som sa rozhodla urobiť výskum iba s bývalými väzňami. Zvolila som to hlavne preto, že by bolo časovo veľmi náročné sa stretnúť s celou rodinou alebo minimálne s jej viacerými členmi a tiež by bolo náročné sa dostať k celým rodinám a dohodnúť sa s nimi na jednotlivých stretnutiach.

Vďaka praxi na jar 2017 v Probačnej a mediačnej službe⁴ v Prostějove som sa zoznámila s klientmi, službou aj pracovníkmi, ktorí mi sprostredkovali kontakty na ich klientov, mojich budúcich respondentov. Zúčastnila som sa konzultácií s klientmi kde som zisťovala, kto by bol ochotný so mnou spolupracovať pri výskume a tých, ktorí súhlasili som si zapísala a neskôr kontaktovala s prosbou o rozhovor.

Previedla som teda zámerný výber vzorku na základe splnení kritérií pobytu vo výkone trestu odňatia slobody a kritériom, že klienti majú rodinu. Kritérium rodiny som presnejšie nešpecifikovala.

6.2 Metóda zberu dát

Ako metódu zberu dát som si zvolila pološtruktúrovaný rozhovor. Na rozdiel od klasického rozhovoru má táto forma jasne stanovený cieľ. Podľa Hendla (2012: 164) ide o akúsi strednú cestu medzi dotazníkom s pevne stanovenou štruktúrou a voľnými rozhovormi, ktoré majú veľakrát podobu voľného vyprávania subjektu.

Pološtruktúrovaný preto, lebo výskumník prichádza s predom stanovenými otázkami alebo oblasťami, ktoré chce počas rozhovoru prebrať, no zároveň necháva respondentovi priestor k zásahom do rozhovoru. Úlohou výskumníka je dohliadať a usmerňovať rozhovor tak, aby boli všetky oblasti zodpovedané. Pri tom sa nedrží striktné znenia daných otázok, ich poradie, znenie podľa potreby obmieňa a dopĺňa inými dopĺňujúcimi otázkami. Zároveň necháva priestor pre vytvorenie nových oblastí a tém.

Pre zodpovedanie výskumnej otázky som si stanovila otázky zostavené na základe predom prečítanej literatúry a inšpirovala som sa príbehmi, ktoré som počula alebo čítala počas praxe v Probačnej a mediačnej službe v Prostějove. Z toho som si vytvorila určité oblasti, ktoré môžu byť pre bývalých väzňov v živote problémové v kontexte ich rodín a zostavila som nasledovné otázky pre zber dát:

⁴ Popis tejto služby nájdete v kapitole 4.

Skúste mi niečo povedať o Vašej rodine. Koľko má členov, v akom vzťahu k nim ste (otec, matka, sestra, ...) atď.?

Ako ste sa ocitli vo väzení?

Aké boli reakcie Vašej rodiny na túto situáciu?

Keď porovnáte život a vzťahy vo Vašej rodine predtým ako ste šli do väzenia, počas pobytu a po Vašom návrate, v čom vidíte rozdiely?

S akými problémami sa Vaša rodina stretla v súvislosti s Vaším výkonom trestu? Z Vašej perspektívy a z perspektív ostatných členov rodiny. (Např. finančné problémy, odsudzovanie,...) / **Čo to znamenalo pre Vašu rodinu?**

Aké boli a sú reakcie na Vás a Vašu rodinu od okolia/cudzích ľudí?

Je niečo čo chcete ešte povedať alebo doplniť?

Je možné Vás opäť kontaktovať ak zistím, že som na nejakú otázku zabudla alebo mi niečo chýba?

U všetkých respondentov som začínala otázkou na ich rodinu. Prišla mi to otázka veľmi otvorená, neutrálna a na rozhovorení a odbúrání stresu účinná. Tiež som používala doplňujúce otázky typu: „Ako?“, „Prečo?“ alebo „Ako to myslíte?“. Poradie a znenie otázok som modifikovala podľa potreby. 4 rozhovory som si nahrávala na mobilný telefón a z jedného som si robila poznámky na papier.

6.3 Popis priebehu výskumu

Pri vytváraní témy práce som si stanovila jej cieľ, z ktorého som vyvodila konkrétnejšiu výskumnú otázku. Nasledovalo študovanie odbornej literatúry, aby som vedela ako výskum previesť, čo všetko je potrebné mať pred zberom dát pripravené a podobne. Na základe literatúry a skúseností z praxe v Probačnej a mediačnej službe som si vytvorila otázky pre zber dát a následovalo kontaktovanie pracovísk Probačnej a mediačnej služby. Zvolila som si PMS so sídlom v Prostějove, pretože tu som absolvovala prax a už počas nej som sa dohodla na spolupráci pri realizovaní výskumu a v Olomouci, pretože je to miesto v blízkosti môjho bydliska.

Pracovníčku v Prostějove som kontaktovala emailom s tým, že zahajujem zber dát a s prosbou, aby zisťovala či sú klienti ochotní spolupracovať. Kontakt na vedúceho pracoviska v Olomouci som získala z webových stránok PMS a zatelefonovala som mu. Počas telefonátu som mu v skratke vysvetlila čo robím za výskum a v čom by som potrebovala od nich pomoc.

Dohodli sme sa na termíne schôdzky, kde som podrobnejšie vysvetlila účel a spôsob výskumu, spoločne sme prediskutovali možnosti spolupráce a jej podobu. Podpísala som dokument o mlčanlivosti a doniesla potvrdenie o štúdiu, aby mali istotu môjho štúdia a zároveň informoval ostatných pracovníkov o mojom výskume a tých som následne kontaktovala osobitne. S pracovníčkou v Prostějove som toto „informačné“ stretnutie ohľadom mojej práce a výskume absolvovala počas praxe.

Moja predstava bola najprv taká, že dostanem kontakt na klienta a ja sama sa s ním spojím a dohodnem na dátume a mieste stretnutia. Takýmto spôsobom som kontaktovala dvoch klientov a jeden z nich mi neodpovedal na smsky ani na telefonáty a s druhým sme boli v kontakte asi dva mesiace, no nedokázali sme kvôli jeho pracovnej zaneprázdnenosti stretnutie realizovať. Po tejto skúsenosti som sa rozhodla rozhovory realizovať v priestoroch obidvoch služieb a to aj z dôvodu mojej bezpečnosti. Pracovníci mi sprostredkovali samostatnú voľnú miestnosť, kde som rozhovory realizovala bez ich prítomnosti.

Na dátume a čase stretnutí som sa s pracovníkmi dohadovala podľa ich konzultácií s klientmi. Vždy pred ich konzultáciou zavolali klientovi či by bol ochotný mi sprostredkovať rozhovor po konzultácii. Ja som prišla o niečo skôr pre klientom, prečítala som si jeho spis a po konzultácii respondent prišiel za mnou a zahájili sme rozhovor.

Asi štyrikrát sa stalo, že klient na konzultáciu neprišiel a z toho dôvodu sa nekonal ani rozhovor na môj výskum. Pri jednej klientke, ktorá sa takto nedostavila na dve predošlé dohodnuté stretnutia som rozhovor o nej realizovala s pracovníčkou, ktorá s klientkou spolupracuje približne rok a na všetky otázky vedela dosť presne zodpovedať. Túto klientku sme následne kontaktovali a ona súhlasila s použitím týchto informácií.

Súčasťou rozhovoru bol úvod v podobe podaní informácií z mojej strany o tom kto som, čo robím a prečo ich k tomu potrebujem. Opätovne som sa ich opýtala či súhlasia s účasťou vo výskume, ubezpečila som ich o zachovaní ich anonymity, o právach neodpovedať na otázku alebo ukončiť rozhovor kedy budú chcieť a tiež, že všetky informácie budú použité iba na výskum tejto bakalárskej práce. Podpísali sme „Súhlas s účasťou na výskume bakalárskej práce“, ktorého jedno vyhotovenie som predala respondentom a jedno som si nechala ja.

Účastníkov výskumu som sa po tomto úvode opýtala či súhlasia s nahrávaním zvuku rozhovoru na môj telefón. Jeden z nich s touto formou dokumentácie nesúhlasil, ale súhlasil s tým, že si rozhovor, resp. dôležité informácie z neho budem zapisovať na papier. Nakoniec mám k dispozícii 5 rozhovorov.

Rozhovory som následne doslovne prepísala. Pre analýzu dát som použila otvorené kódovanie, ktoré som robila ručne. Pre každú otázku som zvolila farbu, ktorou som označovala informácie spadajúce k danej kategórii. Vytvorili sa mi tieto kategórie:

- Rodina
- Vzťahy v rodine
- Reakcia rodiny na uväznenie jedného z ich členov
- Reakcia okolia na uväznenie človeka z ich okolia
- Problémy
- Dôvod a dĺžka pobytu vo väzení

Výskum som realizovala v priebehu októbra 2017 - januára 2018. V nasledujúcej kapitole odprezentujem dáta získané z rozhovorov podľa vyššie uvedených kategórií.

7 Prezentácia a interpretácia výsledkov

V tejto kapitole budem prezentovať výsledky výskumnej časti práce podľa kategórií, ktoré sa mi vytvorili. V úvode každej z nich uvediem dôvod vytvorenia danej kategórie a na konci každej pridám kratšie zhrnutie a zovšeobecnenie podľa odpovedí. Pre každého účastníka výskumu použijem ako „meno“ slovo Respondent a vzájomne ich odliším číslicami od 1 po 5. K jednotlivým úryvkom bude teda priradený jeho autor „menom“ Respondent 1, Respondent 2, Respondent 3, Respondent 4, Respondent 5. Dôvodom je dodržanie anonymity a zároveň jasné vymedzenie, ktorý z účastníkov danú odpoveď uviedol. Budem používať pri odpovedí mužský rod a odpovede Respondenta 4 a Respondenta 5 uvediem v tretej osobe a to z dôvodu, že odpovede Respondenta 4 uviedla pracovníčka a s Respondentom 5 som si rozhovor nenahrávala, ale zapisovala jeho odpovede.

Rodina

Keďže cieľom práce je zistiť problémy rodín ako celku, na základe otázky na rodinu respondentov sa mi vytvorila kategória, v ktorej predstavím ich rodiny. Pýtala som sa otázkami: „Aká je Vaša rodina?“, „Skúste mi niečo povedať o Vašej rodine.“ alebo som položila otázky či má respondent priateľku/manželku, súrodencov a dostala som nasledujúce odpovede.

„O našej rodine? Tak moje rodina, jako se skládá momentálně z 7 členů, 7 nás je. Je to máma, táta, dva bratři – jeden starší, jeden mladší a vlastně bydlí tam s námi i dvě moji děti, který jsou momentálně v pěstounské péči u mojí mámy, tedy jejich babičky.“ Respondent 1

„Přítečkyni mám, ona má dvě děti. Šestiletou dceru a čtrnáctiletou dceru. ... Rodiče, rodiče, bydlí v Moravském Berouně. ... Sourozence mám. Mám 11. letého brácha malého a sestru, 24 let má sestra.“ Respondent 2

„Já si myslím, že je úplná, že tam není žádný problém a mám ještě sestru starší.“ Respondent 3

„Takže ona je svobodná, měla dvě děti, dvě dcery. Jedna dcera zemřela, měla v podstatě rakovinu, takže umírala tři, dva roku vlastně umírala. No a ta druhá dcera normálně fungovala, tehdy ji bylo vlastně nějakých 16 roků. Té druhé dceři. Pak má jednu sestru, se kterou se setkává do teďka, má, vlastně manžela nemá vůbec. Ona vlastně, v podstatě ty děti byli jenom zplozeny, ale jinak jako otec vůbec nic. Pak má vlastně svoji babičku, má bratrance a nějaké tety.“ Respondent 4

Respondentovi zomrel otec keď mal 15 rokov, zostal teda iba s matkou a dvomi staršími sestrami. Staršia z nich má malé dieťa a rodinu, tá mladšia má telesné postihnutie a žijú spolu s matkou u nej doma. Respondent 5

Z odpovedí teda vyplýva, že každý s účastníkov výskumu má rodinu. Či už s viacerými členmi alebo s menej, v každom prípade nemali problém sa počas rozhovoru o nich baviť. Aké majú spolu vzťahy odprezentujem v nasledujúcej kategórii.

Vzťahy s rodinou

Počas rozhovoru som sa chcela dozvedieť viac o vzťahoch v rodine a hlavne o tom, aký dopad na ich kvalitu mal výkon trestu odňatia slobody. Vágnerová (2008: 826) tvrdí, že odsúdený si veľmi ťažko získava späť dôveru od svojho okolia. Toto tvrdenie, nie len v súvislosti s dôverou, ale aj celkovo kvalitu vzťahov, som sa chcela buď to vyvrátiť alebo potvrdiť. Pýtala som sa teda na vzťahy v rodine pred výkonom trestu, počas neho a po jeho ukončení. Túto kategóriu som rozdelila na 3 podkategórie (vzťahy pred uväznením, počas uväznenia, po prepustení) a postupne uvediem úryvky výpovedí niektorých respondentov. Prezentované budú kvôli väčšej prehľadnosti pri čítaní postupne podľa vybraných respondentov.

Respondent 1, pred uväznením

„Předtím jak jsem šel do vězení, tak když to řeknu tak pokud jsem dokončil střední školu, do mé plnoletosti tak byli ty vztahy normální, jakože dobrý. V podstatě, prostě v pořádku. ...

Vlastně než jsem nastoupil tak můj vztah třeba s tím otcem od mé plnoletosti za čtyři roky co jsem nastoupil do vězení byl na bodu mrazu. Prostě že jsem dělal fakt, prostě, že jsem s prominutím hajzl. Zaplatili za mě i nějaké dlhy. Furt jsem dělal to samé dokola, tak otec se mě akoby, že mě ani nepustí dom nikdy už a takový, ale s mamkou máme takový vztah, že ona i za jeho zády mě pouštěla domů když byla situace, že jsem neměl na jídlo tak.. S mamkou prostě .. ona je neuvěřitelná. “ Respondent 1

Respondent 1, počas uväznenia

„Počas pobytu ste bol v kontakte s rodinou?“

„Tak ano, když jsem byl ve vězení, tak už od prvního měsí za mnou jezdili na návštěvu moji rodiče s přítelkyní a se synem. Bratr byl za mnou jednou na návštěvě a s mladším bratrem jsem si napsal asi čtyři dopisy. Takže vztah počas výkonu trestu byl s mými rodiči byl úplně neuvěřitelný. Jak kdyby se začel otáčet na ten správnej směr. “ Respondent 1

Respondent 1, po prepustení

„A po propuštění jsem se vlastně nastěhoval k nim a tak nějak jsem .. jsem si to všechno představoval úplně jinak. Připadá mi, že se ke mně chovají, jak když mají ve výchovně mé malé děti. Že mě hlídají a mě sekírujou víc než děcka. S bratmi je to úplně stejné. ... S dětmi mám vztah výbornej. Nebo jako oni vý že jsem táta, i ten co se narodil když už jsem byl tam, ale ... Nebo teďka sleduji poslední 2, 3 týdny, že se to ještě zas posunulo někam trochu, ale je to furt takový, že oni jsou prostě, spíš zvyklí na tu babičku, dedu a strejdy, ale to potřebuje čas, že jó?“
Respondent 1

Vztáhy v rodine Respondenta 1 boli podľa jeho slov pred jeho nástupom do väzenia normálne, až do doby ukončenia strednej školy. Zhruba od základnej školy bral drogy a po strednej začal s drogami obchodovať, mal vlastný príjem a od rodiny sa odsťahoval a začal bývať s priateľkou. Počas pobytu za ním chodili na návštevy pravidelne, s počiatku spolu s priateľkou a synom, no neskôr bez priateľky. Podporovali ho nech to zvládne a respondent bol až prekvapený z ich prístupu. Po ukončení výkonu trestu sa nastáhoval k rodinčom jeho očakávania boli iné ako skutočnosť. Rodičia ho „sekírujú“ a kontrolujú, cíti že nemá žiadnu slobodu. S bratmi má vztáhy rovnaké ako pred tým a deti si na neho postupne zvykajú.

Respondent 4, pred uväznením

„Když byla ta dcera, která zemřela, když byla v pořádku, takže to bylo bez problémů. Všichni se kontaktovali, všechno bylo funkční, všechno bylo OK tak jak to správně má být. Ale

tím, že dcera začala byť nemocná tak klientka začala požívať psychotropní látky a začala i kráť. A tam to všetko vlastne začalo, pretože ty její drogy byli tak, že ona vlastne ztratila zaměstnání, ztratila bydlení, auto prodala, všechny úspory vlastně přešli na ty drogy a ona bydlela po skvótech. A tam bylo už to vlastně, že ona neměla, jak se kontaktovat s tou rodinou. No a vlastně potom se to stoplo, oni ji dodali do výkonu trestu odnětí svobody. ... Ta dcera se od ní odstěhovala s kamarádkou a potom té matce neodpustila. Ona do teďka té matce neodpustila to, že ona fetovala. Ta matka. To že byla ve výkonu trestu, to je další věc, ale to, že ona fetovala, tak to jí dcera neodpustila doted’.“ Respondent 4

Respondent 4, počas uväznenia

„Ona byla v kontaktu i s tou dcerou i s tou sestrou. Jenom s těma dvěma. Osobní setkání tam proběhli, dopisy tam proběhli i nějaké telefonáty. Takže s nimi ano. ... Rodina se to vlastně dozvěděla a tím pádem tam ani na žádné dopisy oni nereagovali, vůbec nic. Takže důvodem ztráty kontaktu bylo vlastně to uvěznění.“ Respondent 4

Respondent 4, po prepustení

„S dcerou se navštěvuje, se sestrou se navštěvuje, telefonuje si se svojí babičkou a ostatní rodina prostě prohlásila, že 5 let musí fungovat po odsezení výkonu trestu, aby ona mohla k nim přijít a oni by jí odpustili.“ Respondent 4

U Respondenta 4 vidíme, že vzťahy v rodine boli narušené už dávno pred pobytom vo väzení. Vzťahy boli narušené kvôli závislosti na drogách a krádežiam, kvôli bývaniu v skvótoch Respondent nekontaktoval rodinu. Počas výkonu trestu prebiehali kontakty iba s dvomi členmi rodiny a to s dcérou a sestrou, s ktorou sa stretávali aj osobne aj si telefonovali. Po ukončení pobytu sa Respondent 4 nast’ahoval k sestre a so svojou dcérou sa navštevovali. Telefonické kontakty prebiehajú aj s babičkou a ostatná rodina prehlásila, že Respondent 4 musí aspoň 5 rokov fungovať aby mu odpustili a mohol prísť na návštevu.

Respondent 5, pred uväznením

Respondent po smrti svojho otca stratil kamarátov a ako uviedol, dostal sa do „zlej partie“ kde začal brať drogy a neskôr začal kradnúť. Keď sa to dozvedela matka, vyhodila ho z domu a jeho jedna sestra ho za to odsúdila, následkom čoho prerušili kontakty. Respondent 5

Respondent 5, počas uväznenia

Počas pobytu vo väzení bol v kontakte s rodinou formou dopisov. To pre neho veľa znamenalo, že boli spolu v kontakte, no ich vzťah bol pre neho ťažko opísateľný, keďže sa nestretli osobne. Respondent 5

Respondent 5, po prepustení

Hneď po prepustení volal matke s prosbou, či by pre neho neprišla a neodviezla ho do ich mesta. Ona bola prekvapená, že jej volá, pretože nevedela kedy bude prepustený. Prišla ho vyzdvihnúť a navrhla mu prespatie u nej doma s tým, že na druhý deň pôjde preč. No asi o týždeň potom ako respondent býval u svojho kamaráta mu matka zavolala nech ide bývať k nemu, našla mu prácu tam kde pracovala aj ona a doteraz tam pracujú spolu. Jedna so sestier, tá, ktorá ho odsúdila za krádeže a branie drog ho „vzala na milosť“, stretávajú sa doteraz aj spolu s jej malou dcérou, respondentovou neterou. Vzťahy v rodine po návrate hodnotí kladne.
Respondent 5

Vzťahy pred nástupom do výkonu trestu odňatia slobody Respondenta 5 nie je možné úplne zhodnotiť, pretože tým, že bol vyhodený z domu prerušil kontakt s matkou aj so sestrami. Jedna so sestier ho odsúdila za to, že bral drogy a kradol, no počas výkonu trestu vidíme posun v tom, že bol s rodinou v kontakte. Po jeho prepustení ho sestra „vzala na milosť“, momentálne býva u matky spolu s druhou sestrou. Ich vzťahy hodnotí kladne.

Celkovo ako som uviedla v úvode kategórie, mojou snahou bolo zmapovať vývoj, poprípade zmenu vzťahov vo vnútri rodiny v súvislosti s pobytom jedného člena vo väzení. Z odpovedí na dotaz o zhodnotení vzťahov pred nástupom do výkonu trestu je viditeľné, že respondenti mali tieto vzťahy v menšej alebo väčšej miere narušené ešte pred nástupom. Dôvodom vo všetkých prípadoch bola práve trestná činnosť odsúdeného. Rodina na ich chovanie reagovala napríklad vyhodením z domu alebo iným spôsobom boli kontakty prerušené.

Počas výkonu trestu boli všetci odsúdení s rodinou v kontakte. Myslím tým aspoň s tými najbližšími členmi, ktorý ich podporovali. K tomu prikladám odpovede ďalších dvoch respondentov.

„Právě oni (rodina) byli maximální podpora pro mě. Ve vězení mně navštěvovali.“
Respondent 3

„Přítelkyně mi hodně pomohla, podržela mě. Že nás to i více stmelilo a pomohlo nám to i jako.“ Respondent 2

Po návrate na slobodu sa všetci respondenti nast'ahovali späť k rodine, v troch prípadoch to boli rodičia, v jednom prípade to bola priateľka a v ďalšom sestra. Kvôli ich uväzneniu ich najbližšia rodina neodsúdila, naopak, pomohla im ako vidíme minimálne v bývaní, ale aj u niektorých respondentov pri hľadaní práce. V troch prípadoch (Respondenti 1, 2 a 4) respondenti musia preukazovať ich „polepšenie“, aby sa vzťahy úplne narovnali.

„No spíš tam už není ta důvěra. Oni ví, že jsem byl neodpovědný, ale spíš se toho bojím furt jakoby. A já se sice snažím fungovat a funguju, ale furt dělají jakoby „Ty! Ty! Ty!“.“
Respondent 2

Z výpovedí ostatných nejaké dokazovanie „polepšenia“ nevyplýva. Tvrdenie Vágnerovej o probléme získavania dôvery teda nemôžem úplne potvrdiť ani vyvrátiť.

Reakcia rodiny na uväznenie jedného z ich členov

Ďalšia z položených otázok smerovala k prezentovaniu reakcie rodiny keď sa dozvedeli, že ich člen musí nastúpiť do väzenia. Otázka aj kategória súvisí so vzťahmi v rodine, resp. na základe reakcií je možné vidieť ako to ovplyvní vzťahy vo vnútri rodiny. Kvôli podobnosti odpovedí uvediem len niektoré citácie.

„Oni věděli co dělám, věděli kam to vede takže z toho nebyli překvapení. Takže prostě tá reakce nebyla, že by na mně řvali nebo to, spíš vpodstatě mě podpořili, že ať se nebojím, ať si to odsedím a pak ať jsem v pohodě.“ Respondent 1

„Klárka (dcera) no, ona z toho byla nešťastná. Ona bylo z toho hodně smutná, protože musela přítelkyni hodně pomáhat doma, teď přítelkyně byla z toho špatná že jo? Probrečený noci a takový. No byli spolu holky, drželi se navzájem. Ale vzala to jakoby tak dobře jako, psali jsme si dopisy a drželi mě, já jsem držel je ať to prostě zvládají doma no.“ Respondent 2

„Tak bylo to pro ně zklamání, ale oni s tím počítali. Oni věděli, že to přijde a nemohli s tím nic udělat. Oni mi to pořád říkali, že to přijde no.“ Respondent 3

Reakcie rodiny po tom, ako sa dozvedeli, že ich priateľ, syn atď. pôjde do väzenia nebola pre rodinu prekvapujúca. Z rozhovorov je zjavné, že rodina vedela o tom, čo respondenti robia, ale na druhej strane stretávame sa aj so smútkom, no zároveň s podporou, že to respondent zvládne.

Reakcia okolia na uväznenie človeka z ich okolia

Táto kategória a aj otázka na respondenta vznikla na základe predpokladu od Vágnerovej (2008: 826), že spoločnosť hodnotí odsúdeného negatívne a automaticky ho odsudzuje. Hovoríme o sociálnom stigmate. Do tejto kategórie som zaradila reakcie kamarátov, pýtala som sa tiež na kolegov v práci alebo susedov a dostala som napr. tieto odpovede.

„Takže v moji práci o tom ví Pán ředitel, zástupce ředitele a to je všechno. Oni mi řekli, že to nikde nebudou řešit a je na mně jestli to chcu s někým rozoberat, jestli to chci někomu říkat. A zatím jsem se rozhodl tak, že to nebudu ventilovat, protože tam dělají povětšinou takový 40, 50 letí co tam prostě jó? Nedělalo by to tam dobrotu si myslím.“ Respondent 1

„Ja jsem měl dobrý kamarády, to nějak pochopili. Oni mé nezavrhli.“ Respondent 3

„Ona má jednu dobrou kamarádku, se kterou se spolu po výkonu trestu nekontaktovali a s ní probírala nějaké situace. A ta kamarádka věděla, že je ve výkonu trestu. Ale nějaké jiné, že by to bylo negativní, tak to určitě ne jó? Protože klientka je taková hodně upovídaná, taková společenská hodně takže, a ona je duše otevřená, takže ona to aj hned řekne. Takže že by byla nějaká negativní reakce ze strany někoho jiného jako ze strany rodiny tak jsem přesvědčena, že určitě ne.“ Respondent 4

Z odpovedí na túto kategóriu sa dá povedať, že väčšina respondentov, až na jednu výnimku, svoj pobyt vo väzení nezdieľajú s ostatnými ľuďmi keď to nie je potreba. Čo sa týka kamarátov tak v troch prípadoch sa s nimi už respondenti nekontaktujú a to z dôvodu, že práve počas kontaktu s nimi páchali trestnú činnosť. A zároveň mi v štyroch prípadoch potvrdili, že tí kamaráti, ktorí to vedia ich za to neodcudzujú.

Problémy

Otázky prezentované doteraz vyplývali väčšinou z predpokladu možných problémov, o ktorých som sa dočítala v odbornej literatúre, no jedna z položených otázok vyzývala respondentov k zamysleniu sa nad problémami a prosila som ich o vymenovanie týchto problémov. Pri prezentácii tejto kategórie nebudem hľadať ani tak zhodu v odpovediach, ako skôr ich rôznorodosť, aby som vedela s čím všetkým sa môže človek v takejto situácii stretnúť.

„Já jsem fakt vděčnej, že jsem měl podporu rodiny, těch rodičů takže v podstatě mi takhle nezcházelo nic. Tak jsem neměl žádný problém.“ Respondent 1

„Problémy byli, problémy byli finanční. Protože já jsem doma ten, kdo platí všechno. Jakože platím nájem a já nevím, všechno. Takže to byl problém no. Musela nám pomáhat rodina.

Jakože rodiče mojí přítelkyně, moji rodiče ji museli prostě pomoci. Takže to byl asi největší problém tady v tomto. ... Akorát, že ta přítelkyně byla na všechno sama no. Na ty holky, na to placení, aj to třeba, psa máme doma, aj takové vyřizování, papírování. Pak jsme podávali žádost o podmíněčné propuštění v pulce, tak to taky vyřizovala přítelkyně, protože já jsem ... tam nemůžu nic. Takže ona to řešila s právníkem, podávali jsme žádosti, sepisovali jsem žádosti, příslib práce mi taky musela sehnat přítelkyně, a to je vlastně všechno.“ Respondent 2

A například finančné problémy ste nemal?

„To jsem ani neměl, protože díky rodině. Spíš při hledání toho zaměstnání jsem měl problém, že jsem hledal zaměstnání a tam byl povinný čistý výpis z registru trestu.“ Respondent 3

„Tak klientka vzhledem k tomu, že v hlavě to má spočítané velice dobře, ona i na sobě celkem pracovala, takže neměla problémy žádné. Ona naskočila hned do zaměstnání, ona si cíleně jde za tím svým. Takže ona vlastně tím, že byla zaměstnaná, měla příjem peněz, takže ona měla bydlení a má ho doteď. Ale takhle jako, problémy měla jenom raz, že se v noci probudila a nevěděla kde je, doma když už byla, tak nevěděla, kde je. Že se jí to všechno zpátky prožívalo tím, že ona v tom výkonu trestu byla.“ Respondent 4

Respondent 5 na otázku o problémech odpovedal tak, že tým, že sa nasťahoval k matke, ktorá mu pomohla nájsť relatívne rýchlo zamestnanie a pomohla mu po finančnej stránke, problémy tohto druhu nemal. Zmienil sa ale o tom, že musel začať akoby odznova, pretože počas jeho pobytu vo väzení sa jeho matka presťahovala do iného mesta. Respondent 5

Keď to zhrniem do takého výpisu, tak v týchto odpovediach sa nám vyskytujú nasledovné problémy: finančné, zaťaženie partnera v domácnosti (platenie nájmu, vybavovanie rôznych papierov atď.), potreba finančnej pomoci od širšej rodiny, problémy pri hľadaní zamestnania (potreba výpisu z registru trestov), nepríjemné spomienky, „nový začiatok“. Ako je aj uvedené v kapitole 3.4 Dopady výkonu trestu odňatia slobody na odsúdeného, veľký vplyv na už spomínanú integráciu má práve podpora zo strany rodiny. Ak rodina pomôže človeku pri jeho návrate na slobodu, má to veľký vplyv na predchádzanie možným problémom ako napr. finančným alebo pri hľadaní zamestnania tak, ako uviedli aj respondenti.

Dôvod a dĺžka pobytu vo väzení

Túto kategóriu považujem za dôležitú z toho hľadiska, že nám pomôže si objasniť napr. reakcie rodiny, pretože predpokladám, že reakcie rodiny a tak isto okolia by sa mohli líšiť pri

spáchaní závažnejšieho trestného činu. Dĺžka pobytu zohráva veľkú úlohu počas prizonizácie a následnej resocializácii späť do spoločnosti. Pretože čím dlhšie je človek vo väzení, tým náročnejší je jeho návrat do spoločnosti (Blatníková 2004: 145).

Respondent 1 bol vo väzení 2 roky z dôvodu obchodovania s drogami.

Respondent 2 bol vo väzení 2 a pol mesiaca za neplnenie verejne prospešných prací a riadenie motorového vozidla bez vodičského preukazu.

Respondent 3 bol vo väzení 2 roky a 2 mesiace kvôli výrobe a distribúciu drog.

Respondent 4 bol vo väzení 1 rok a 3 mesiace kvôli neplneniu verejne prospešných prací a následnej opätovnej trestnej činnosti.

Respondent 5 bol vo väzení 1 rok a 3 mesiace kvôli predávaniu drog a „menším“ trestným činom ako napr. krádež.

Všetci respondenti, aj Respondent 4, sa do väzenia dostali v súvislosti s drogami. Či už ich brali, predávali alebo vyrábali, u každého z nich vidíme prepojenie s drogami.

Táto časť práce bola venovaná výskumnej časti práce. Najprv som uviedla práve cieľ práce a výskumnú otázku, časť bola venovaná teoretickému vymedzeniu kvalitatívneho výskumu a následne som prezentovala ten svoj. V poslednej kapitole som prezentovala a interpretovala výsledky výskumu a v závere odpoviem na výskumnú otázku, predstavím možný prínos tejto práce ako celku.

Záver

Prvá polovica práce sa venovala teoretickému vymedzeniu rodiny, protiprávnemu chovaniu a s tým spojeným trestným činom, trestu odňatia slobody, z ktorej podkapitola 3.4 tvorila základ pre výskum. Na ňu naviazala kapitola štvrtá o probačnej a mediačnej službe. Zvyšná časť práce bola výskumná, kde bol teoreticky vymedzený kvalitatívny výskum, pretože som použila jeho metódu pološtruktúrovaného rozhovoru k zberu dát, bol opísaný výskumný súbor, priebeh samotného výskumu, odprezentované a interpretované jeho výsledky.

Za cieľ práce som si stanovila zistiť a opísať problémy rodín kde jeden člen prešiel výkonom trestu odňatia slobody. Z obecného cieľu som vyvodila túto výskumnú otázku: „Majú, a ak áno tak aké, problémy rodiny s členom po výkone trestu odňatia slobody?“, ktorú sa na základe získaných dát pokúsim odpovedať. Dáta k tomu som získala z rozhovorov s bývalými väzňami, ktoré som následne prepísala a analyzovala. Z nich mi vyšiel nasledovný záver.

Iba jeden respondent v odpovedi uviedol, že práve vďaka rodine nemal žiadne problémy. Ďalší z respondentov priamo pomenováva za problém finančné problémy, pretože on je ten čo v domácnosti všetko platí a v tejto situácii bola potrebná pomoc zo strany širšej rodiny, tiež pomoc dcéry s chodom domácnosti. Za istý problém sa dá pri tomto respondentovi chápať aj to, že on z väzenia nemal ako vybavovať papiere potrebné k podmienenému prepusteniu na slobodu. Pri dvoch respondentov som sa priamo opýtala na finančné problémy, na ktoré obaja odpovedali, že ich nemali avšak zmieňujú sa o iných. A to pri hľadaní zamestnania, pretože zamestnávateľ vyžadoval výpis z registru trestov, ktorý respondent nemal čistý a „nový začiatok“ a to pri hľadaní novej práce a nových kamarátov. A posledný respondent, resp. jeho pracovník nevidel problémy typu financií, zamestnania alebo bývania ale hovorí o tom, že sa klientke počas sna vrátili spomienky na pobyt vo väzení.

Za taký pod bod k tejto výskumnej otázke som si stanovila zistiť či sa vzťahy vo vnútri rodiny zhoršili kvôli výkonu trestu odňatia slobody. Premenu, ktorá sa udiala v porovnaní so vzťahom vypestovaným pred výkonom trestu odňatia slobody, počas výkonu a po prepustení. Z vyprávania respondentov o tom, aký mali vzťah pred nástupom sa všetci zhodli, že tieto vzťahy boli narušené už nejaký čas pred tým, ako šli do väzenia, počas pobytu vo väzbe boli všetci respondenti v kontakte s najbližšou rodinou buď to formou návštev, telefonátov alebo v písomnej podobe listov. Po ich návrate sa všetci respondenti vrátili bývať do rodiny, čo môže byť ukazovateľom nie úplne narušených vzťahov.

Z vyššie uvedeného vyvodzujem, že rodiny s členom po návrate z výkonu trestu odňatia slobody problémy majú a sú to napríklad finančné problémy, zaťaženie partnera v domácnosti (platenie nájmu, vybavovanie rôznych papierov atď.), potreba finančnej pomoci od širšej rodiny, problémy pri hľadaní zamestnania (potreba výpisu z registru trestov), nepríjemné spomienky, „nový začiatok“. Vzťahy v rodine nie sú narušené výkonom trestu odňatia slobody, ale trestnou činnosťou respondentov, ktorý sa do väzenia dostali až po nejakom čase páchania trestného činu. Samotný výkon trestu nemal vplyv na zhoršenie vzťahov v rodine.

Aj napriek tomu, že sa mi podarilo splniť cieľ práce a zodpovedať výskumnú otázku, uvedomujem si limity práce ako celku a tiež výskumu. Ako som spomínala v úvode práce, k sociálnej práci s rodinou s členom po návrate z výkonu trestu odňatia slobody som nenašla žiadne zdroje a preto som čerpala z takých zdrojov, ktoré sa k tomu vyjadrovali samostatne a snažila som sa to prepojiť. Čo sa týka výskumnej časti, je potreba zmieniť, že tento výskum je môj druhý výskum v živote a to rozhodne malo vplyv na jeho prevedenie. Pri rozhovoroch som si nebola istá vo formulovaní otázok (či im respondent rozumie správne) a tiež som zo začiatku mala problém rozrozprávať respondentov. Ďalší z podnetov na vylepšenie výskumu vidím v rozšírení výskumného súboru a to v dvoch možných variantoch. Buď to zvýšení počtu respondentov, ktorí prešli výkonom trestu alebo rozšírení respondentov o ostatných členov danej rodiny. Tento druhý spôsob by poskytol viac uhlov pohľadu na možné problémy a predpokladám, že by sa objavili aj úplne iné problémy, ako som zistila teraz.

Na druhej strane táto práca môže byť prínosom napríklad pri rozvoji sociálnej práce vo väzeniach alebo s touto cieľovou skupinou pri ich prepustení. Môže odkryť rôzne problémy jednotlivcov ale aj ich rodín a rozprúdiť debatu o pomoci rodinám s týmto špecifikom.

Zdroje

- Anon. 2012. „Anketa“. s*Sociální práce/Sociálna práca*. 2: 3-6.
- BAROCHOVÁ E. 2012. „Za branou: Co čeká člověka, který po odpykání trestu právě opouští vězení?“. *Sociální práce/Sociálna práca*. 2: 33-35.
- BLATNÍKOVÁ Š. 2004. *Dlouhodobé tresty odnětí svobody*. Institut pro kriminologii a sociální prevenci.
- DISMAN M. 2008. *Jak se vyrábí sociologická znalost*. Nakladatelství Karolinum.
- FÁBRY A. 2006. *Úvod do penológie*. Občianske združenie Sociálna práca, Bratislava.
- FISCHER S., ŠKODA J. 2009. *Sociální patologie*. Grada publishing, a.s.
- HAMMERSLEY M. 1992. *What's Wrong with Ethnography?*. In SILVERMAN D. 2005. *Ako robiť kvalitatívny výskum*. Ikar, a.s. s. 20.
- HARDY M., MÜHLPACHR P., DUDÁŠOVÁ T. 2011. *Sociální patologie rodiny*. Institut mezioborových studií Brno.
- HAVLÍK R., KOŤA J. 2011. *Sociologie výchovy a školy*. Portál s.r.o.
- HENDL J. 2012. *Kvalitativní výzkum*. Portál, s.r.o.
- HOLÁ L. 2011. *Mediace v teorii a praxi*. Grada Publishing a.s.
- HRČKA M. 2001. *Sociální deviace*. In: URBAN L., DUBSKÝ J., BAJURA J. 2012. *Sociální deviace*. Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, s.r.o. s. 59, 64.
- JANDOUREK J. 2009. *Úvod do sociologie*. Portál s.r.o.
- JELÍNEK J. a kol. 2017. *Trestní zákoník a trestní řád*. Nakladatelství Leges.
- KALVODOVÁ V. 2012. *Zákon č. 169/1999 Sb., o výkonu trestu odnětí svobody. Komentář*. Wolters Kluwer.
- Kolektiv autorov. 1991. *Sociální deviace, sociologie nemomci a medicíny*. In: URBAN L., DUBSKÝ J., BAJURA J. 2012. *Sociální deviace*. Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, s.r.o. s. 60.
- KLIMENTOVÁ E. 2013. *Sociální práce Teorie a metody I*. Univerzita Palackého v Olomouci.
- KUJEVSKÁ L., DUNDROVÁ M. 2012. „Penitenciární sociální práce před propuštěním odsouzeného na svobodu“. *Sociální práce/Sociálna práca*. 2: 13-15.
- MARUŠIAK M. 1963. *Rodina a manželství*. Svobodné slovo, Praha.
- MATOUŠEK O. 2003. *Rodina jako instituce a vztahová síť*. Sociologické nakladatelství SLON.
- MATOUŠEK O., KOLÁČKOVÁ J., KODYMOVÁ P. 2010. *Sociální práce v praxi*. Portál s.r.o.

- MATOUŠEK O., MATOUŠKOVÁ A. 2011. *Mládež a delikvence*. Portál s.r.o.
- MATOUŠKOVÁ A. 2012. „Probační a mediační služba“. *Sociální práce/Sociálna práca*. 2: 37-39.
- MOŽNÝ I. 2008, *Rodina a společnost*. Sociologické nakladatelství SLON.
- OUŘEDNÍČKOVÁ L. „Zaměstnání jako významný faktor úspěšné resocializace“. *Sociální práce/Sociálna práca*. 2: 7-8.
- PUNCH K. 2008. *Úspěšný návrh výzkumu*. Portál s.r.o.
- SILVERMAN D. 2005. *Ako robíť kvalitatívny výskum*. Ikar, a.s.
- ŠÁMAL P., RŮŽIČKA M., NOVOTNÝ F., DOUCHA J. 1997. *Přípravné řízení trestní*. Nakladatelství C. H. Beck.
- ŠTERN P., OUŘEDNÍČKOVÁ L., DOUBRAVOVÁ D. 2010. *Probace a mediace*. Portál s.r.o.
- THELENOVÁ K. 2013. *Rodina v kontextu sociální práce*. Vydala Univerzita Palackého v Olomouci.
- TOMÁNEK P. 2012. *Teoretické východiska rodinnej výchovy*. Tribun EU s.r.o.
- URBAN L., DUBSKÝ J., BAJURA J. 2012. *Sociální deviace*. Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, s.r.o.
- ŽATECKÁ E. 2007. *Postavení a úkoly probační a mediační služby*. KEY Publishing s.r.o.

Internetové zdroje

Probační a mediační služba České republiky [hlavná webová stránka organizácie]. Dostupné z: <https://www.pmscr.cz/> [posl. akt. neuvedená] [cit 26.2.2018].

Zákony

Zákon č. 257/2000 Sb. [o probační a mediační službě]

Zákon č. 40/2009 Sb. [trestní zákoník]

Zákon č. 169/1999 Sb. [o výkonu trestu odnětí svobody]